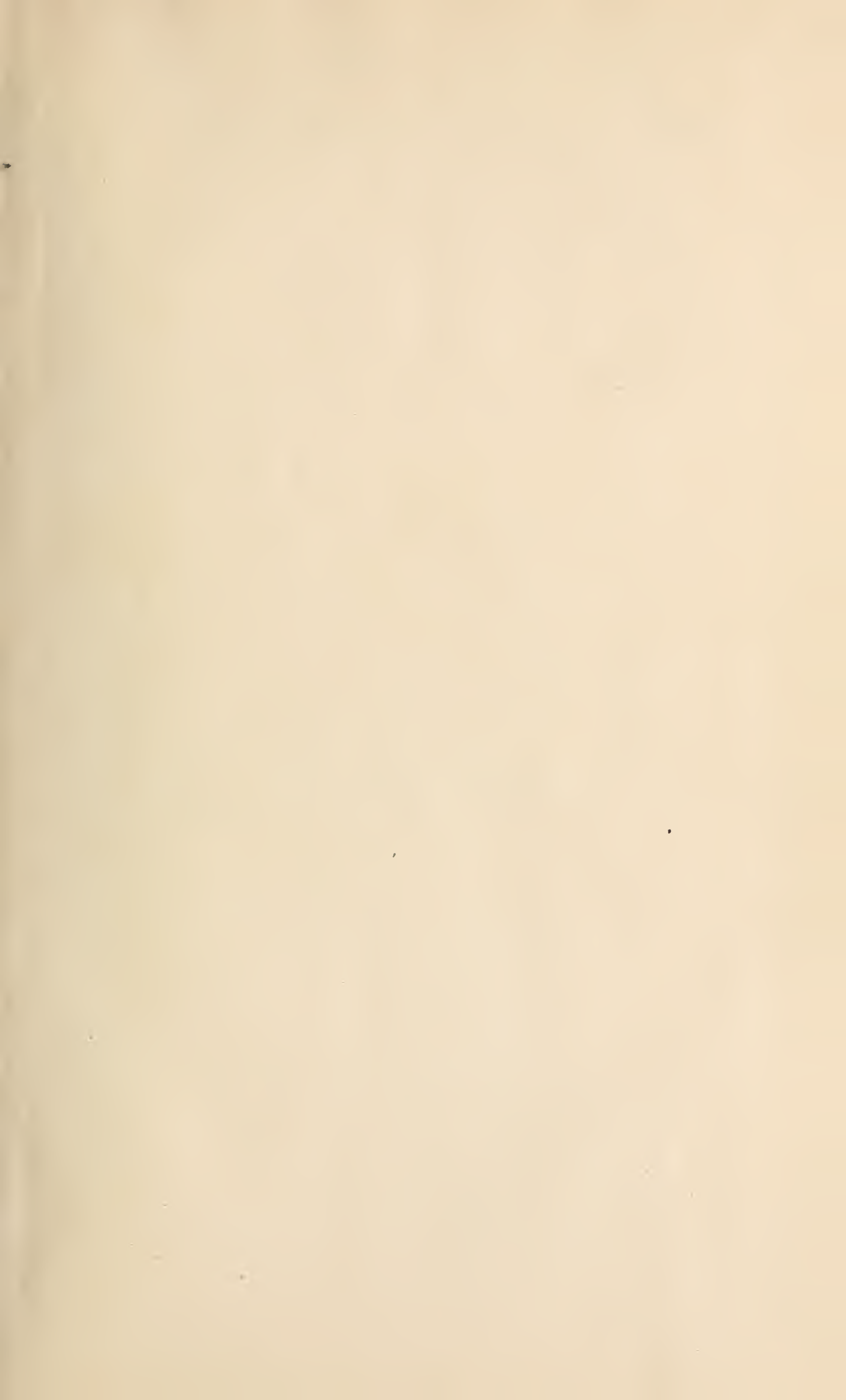
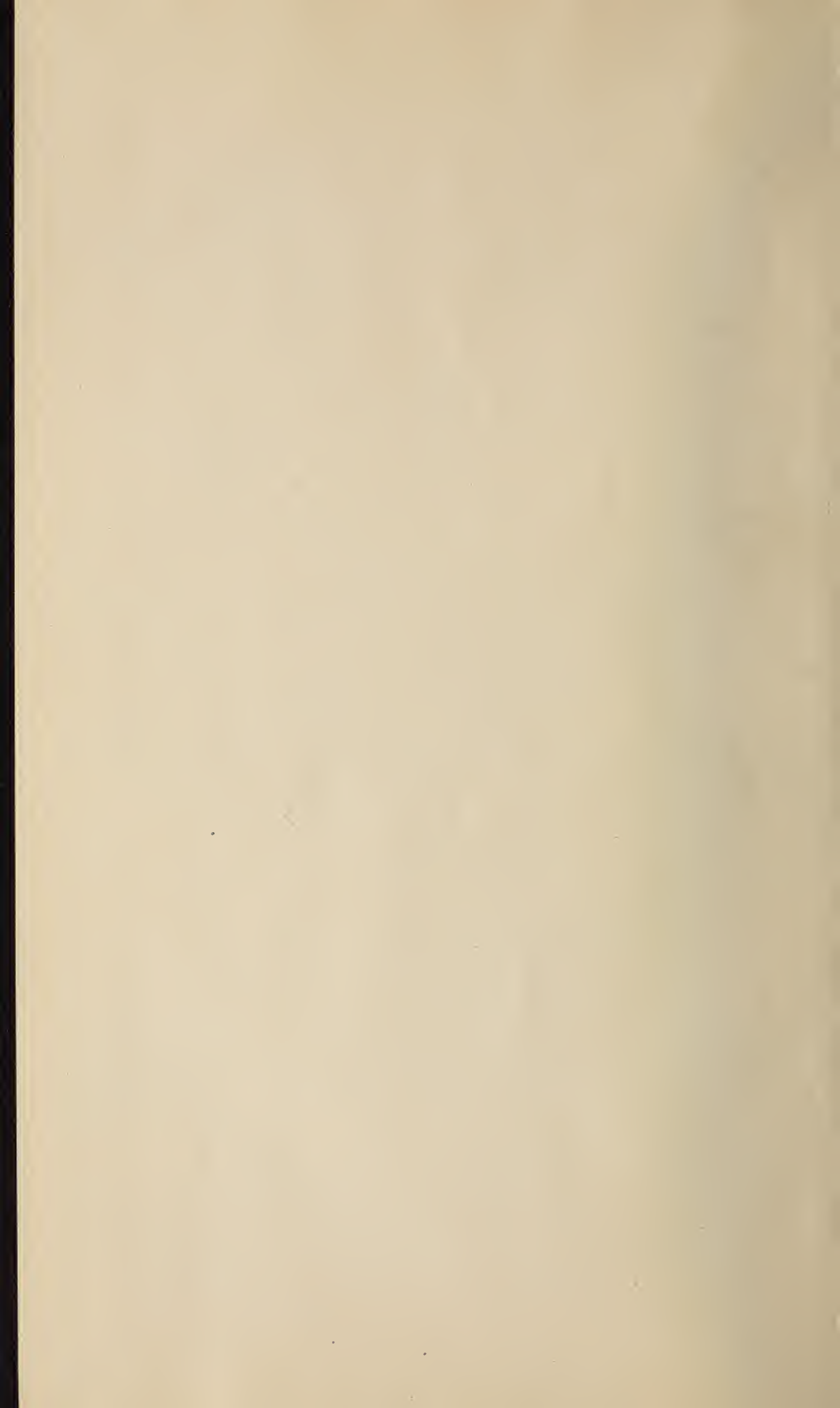
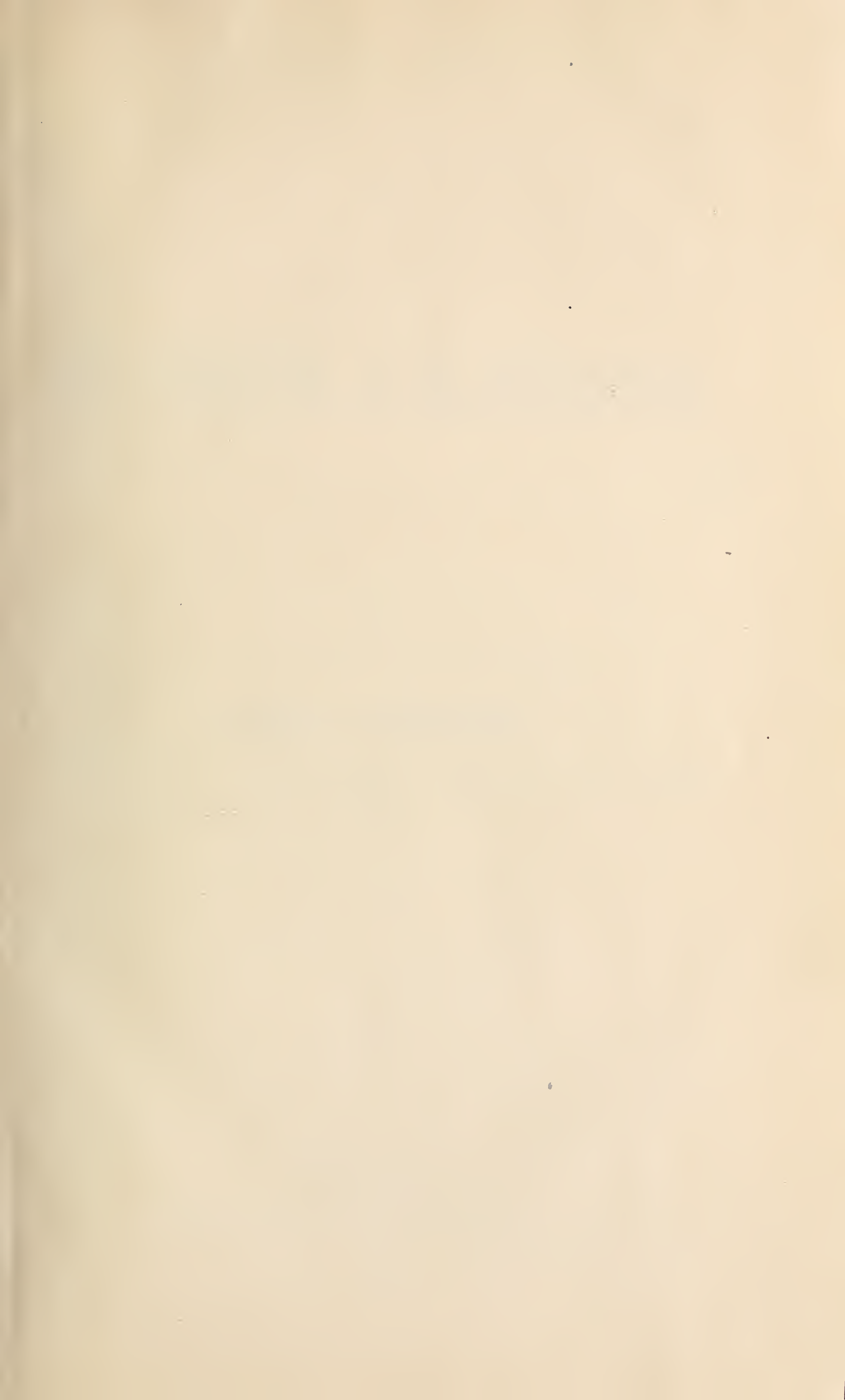

A'

STATISTIKA ELMÉLETE.

IRTA

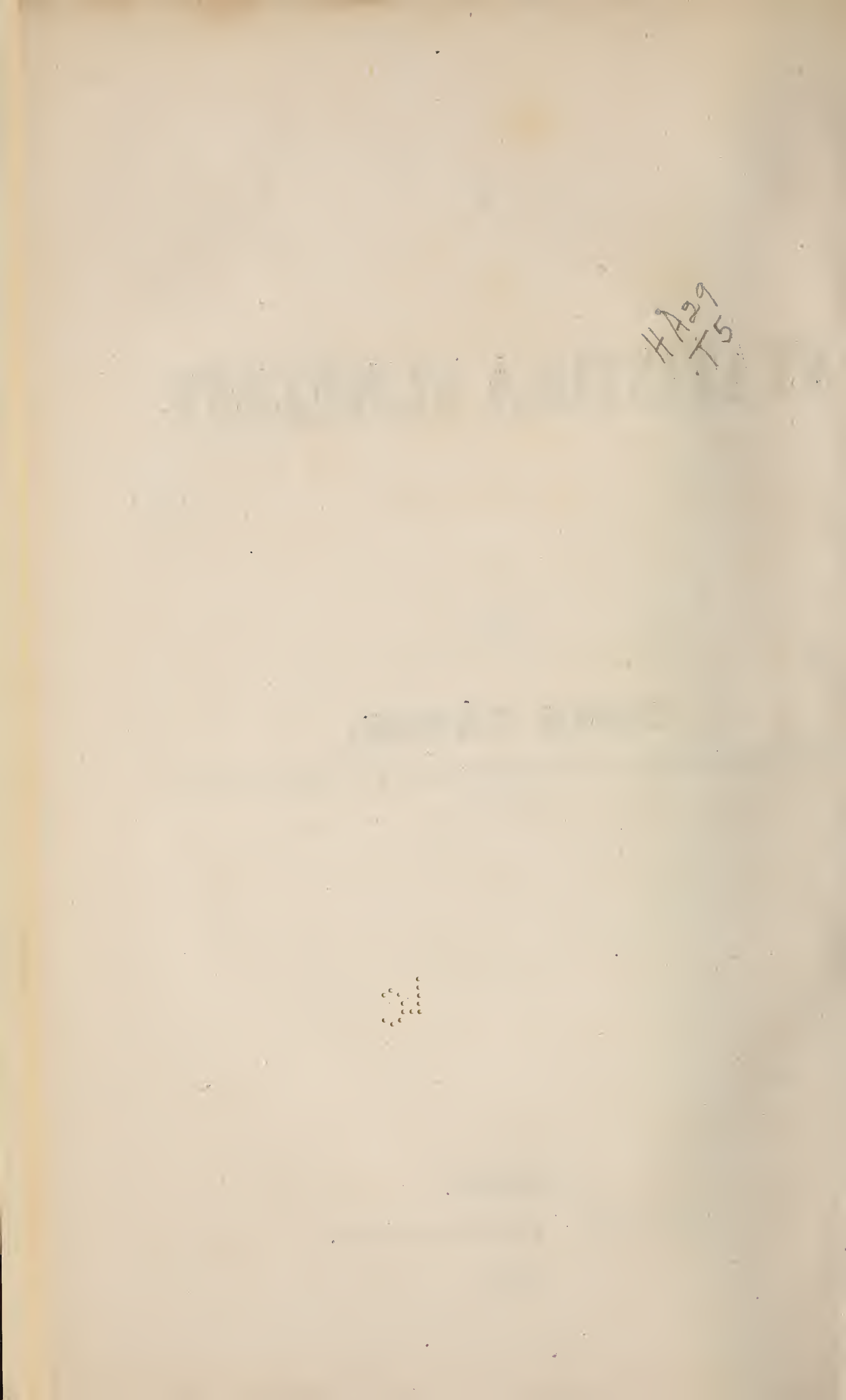
ZIMA JÁNOS,

BÖLCSÉSZET ÉS SZÉPMÜVÉSZETEK TUDORA, KÖZ- ÉS VÁLTÓTÖRVÉNYSZÉKI ÜGYVÉD.

POZSONY,

KALIWODA JÓZSEF SAJÁTJA.

1844.

ELŐSZÓ.

A' nemzet kivánata, miszerint a' tudományok magyar nyelven adassanak elő, nem sokára teljesülend, 's egyuttal a' tanodákban meghonosult — testet fárasztó, de a' szellemet nemes és magasztos működésre ritkán ébresztő — korhadt irományoknak utolsó órája meg fog kondulni. — Nem akarom én ez által a' latin nyelvet kisebbíteni; mert meg vagyok győződve, hogy azon nyelv, mellyben a' régiség irodalmi világának legdrágább kincsei megbecsülhetlen hagyományul minden nemzethez értelem- 's érzelemre jótékonyan hatólag jutottak, nélkülözhetlen kelléke a' valódi

müvelésnek. Azonban ezt tulbecsülni, 's a' nemzeti nyelvet neki áldozatul hozni, annyi, mint a' hazai jóllét legszentebb érdekét elárulni. — A' polgárosodás magas fokán álló nemzetek mindnyájan tanulmányuk tárgyaul tüzték ki Hellasz és Róma remek munkáit, 's azért tüntek fel keblökben lángelmék, kiknek teremtései hasonlóul örökre élendenek. De megismervén azt, hogy a' görög és latin nyelv nem olly általános közlönye a' tudományok és ismereteknek, mellyet mindenki a' legrövidebb uton birtokába kerithetne, szükségesnek láták, a' tudományok- és ismeretekhez vezető csatornaul a' nemzeti nyelvet megállapitani, és ez által haladtak óriásilag elő a' szellemi és anyagi müvelésben. — A' világtörténetnek e' félremagyarázhatlan tanaitól áthatva, törekedtek 's törekednek nálunk is buzgó honfiak, hogy a' nemzetiségnek várva várt ünnepnappala készületlenül meg ne lepjen bennünket, 's a' tudományok gyümölcseit nemzeti élvezetül hozzák polgártár-

saiknak. Ezeknek példáját követve, fellépek magam is jelen munkálattal, melly korunk tanszükségei közé tartozott; mert miglen a' külföld a' statistika elméletének fejlesztésén fáradatlanul dolgozván, azt a' tudományok tökélyfokára emelte, azalatt parlagon hevert nálunk, ki nem bontakozhatva a' tespedés bilincseiből. Feladatom volt tehát: a' statistika elméletét ugy dolgozni ki, hogy az a' jelenkori müvelt nemzetek tudományigényletei előtt szégyent ne valljon; mire nézve szükségesnek tartám az idevonatkozó legujabb külföldi munkákat szorgalmatosan kiaknázni.

De ez még nem elég. — Szomorúan tapasztaljuk, hogy a' tanpályán végighaladott ifju habozva áll a' gyakorlati élet küszöbe előtt, nem tudván, merre találjon tudatszomjának enyhitő forrást; mert be nem vezetteték a' tudományok irodalmának csarnokába. Ennélfogva fölötte jóté-

konyan hatand a' statistika irodalmának rövid ismertetése, annál is inkább, mivel lehetlen az állodalmi tudományokban az állodalmak különféle időszakbani állapotainak összehasonlitása nélkül, mellynek kalauza a' statistikának irodalma, tévtelenül működni.

A'

STATISTIKA ELMÉLETE.

I. FEJEZET.

Értelmezések.

---

1. §. **Achenvall** szerint: a' statistika egy vagy több állodalmak szerkezetének tudománya. A' szerkezet pedig a' tettleg divatozó állodalmi nevezetességek öszlete.

Sinclair szerint: valamelly ország állapotának megvizsgálása a' végett, hogy tudhassuk meg a' lakosai által élvezett boldogság mennyiségét 's jövendő tökélyesülésének eszközét.

Peuchet szerint: valamelly állodalom valódi erőinek 's hatalomeszközeinek tudománya.

Schlözer szerint: csendesen álló történet.

2. §. **Butte** szerint: a' statistika a' jelenben adottal foglalkozik; a' jelen pedig rögzpillanata (Fixirungsmoment) a' mostanságnak. A' statistika tehát azon adatoknak tudományos előterjesztése, mikből az állodalmak végirányának tettleges valósitása bizonyos, mostanságkint rögzött pillanatban alaposan megismertetik; 's igy a' statista elvonhat a' jövőtől és mulandótól, 's tetszésszerinti terjedelmü és távolságu pillanatokat, mint mostanságot, rögözhet.

Nieman szerint: csak a' történtnek eredvényeivel, egyidei összetalálkozásukban foglalkozik, azon állapotot, melly ezen összetalálkozásból ered, leirandó.

Klotz szerint: olly tudomány, melly adott dolgokat terjeszt elő, mikből tökéletesen megismerhetni, mennyiben érték el bel- és külvégirányukat nyilvánuló időben az állodalmak.

Gioja szerint: müvészet, melly a' tárgyakat tulajdonságaik aránya szerint leirja: a' statista tehát festész, ki titeket ugy rajzol le, minők azon pillanatban vagytok, midőn elibe álltok.

Say szerint: azon dolgokat tartozik előterjeszteni, mellyek állapota egymás után változhatik, nem pedig a' változatlan állapotúakat.

3. §. **Romagnosi** szerint: a' statistika tulajdonlag a' társadalmi polgárosodás tényleges állapotának történetébe tartozik, 's összehasonlitható a' növények és állatok természettörténetével. Ezen általános nézet sok statistikák sorozatát is foghatja körül, mellyekből ama' tényleges állapot történetének kiindulnia kellene. De szorosb értelemben minden statistika csak ideig tartó helyzete azon történetnek; 's igy a' statistika, általában véve, valamelly adott nép nevezetes állapotainak és termesztményeinek előterjesztése. A' polgári statistika pedig azon tudósitások összege, mik egy meghatározott környékben letelepedett 's polgári csatlakozatban élő népnek gazdasági, erkölcsi és politikai állapotára vonatkoznak. 'S ekkor a' szó „állapot" nem jelenti csupán helyzetét, hanem erkölcsi személyét is ama' társadalomnak, melly bizonyos körületben letelepedvén, kivált földmüvelés- 's kereskedésből él.

4. §. **Portlock** szerint: a' statistika valamelly egyéni dolognak vagy tudománynak, leygen az természeti, legyen politikai, tény- vagy adatösszege; 's igy az állat tagjai, alakja, minőségei és működései teszik an-

nak statistikáját. A' himek és anyaszálak száma, a' levél alakja, a' gyökér és mag alkata, a' szin, szag 's más jó vagy rosz minőségek állitják össze a' növény statistikáját. A' szerkezet, keménység, fajsúly, olvadhatás, jegeczalak 'stb. teszik az ásvány statistikáját. A' szó „statistika" tehát alkalmazásában olly tág, valamint az emberi ész köre. 'S csak ezen igazság észrenemvételéből származik, hogy a' tudósok némellyei vonatkozásnélküli statistikáról beszélnek. De szoros értelemben a' statistika vizsgálatokból áll, mellyek az emberiségnek ismeret-, gazdagság- 's polgárisodásbani haladását megmagyarázván, az emberi boldogság 's társadalmi nehézségek és nyomorok forrásait fedezik fel.

5. §. **Dufau** szerint: a' statistika az erkölcsi rendhez tartozó hasonló tények sorozataira alkalmazott észrevételi rendalakból keletkező tudomány. Az erkölcsi rend tényei t. i. épen ugy, mint a' természetiéi, állandó és szabályos okok eredvényei, mellyeknek hatása törvényeket határoz meg. Ezen elvhez az ész vezérel, 's valódiságát bizonyitja a' tapasztalás. — Ha e' törvényeket nem veszszük egyenesen észre, ez azért van, mivel a' tények lényegesen változékony elemeket foglalnak magukban, mik esetleges körülmények csődületének látszanak tulajdonitandók; de a' további észrevétel mutatja, hogy az erkölcsi rend tényeinek változékony elemei pótolják 's eltörlik egymást ugyanazon tények gyakori megujulása által, ugy hogy utólsó taglalatban megtaláljuk mindegyikökre nézve az ok és okozat közötti viszonyt. Hogy tehát az erkölcsi rendben igazsághoz jussunk, szükséges, hasonló tények sorozatát észrevétel alá vetni, 's minél terjedelmesebbek lesznek az észrevett sorok, annál jobban közeli-

tendjük meg az igazságot a' szigorú pontossággal nyert eredvényekben.

6. §. **Fallati** szerint: a' statistikai tudat a' tüneménynek nyugvó valóságát fogja fel: minden tüneménykör tehát csak azon mértékben lehet a' statistika tárgya, mennyiben benne valami valódilag maradandó jelenik meg. Következőleg minden statistikai tudománynak szorosabb köre az állapotbelinek szempontja által határoztatik meg; 's a' különös statistikai tanok azon tüneményhatár lényétől kölcsönzik különös szempontjukat, mellynek állapotát felfogják; és e' szerint tartoznak szorosabb körüket meghatározni. Ezek nyomán a' statistika, az idői terjedelmet tekintve, csak a' mult és jelenben mozoghat, de nem a' jövőben is, mellynek megjelenő fejleményei és állapotai tapasztalás által észre nem vehetők. A' téri terjedelmet pedig tekintve, tapasztalás hiánya miatt, hasonlóul nem lehet szó egy, a' mindenséget körülkaroló világ- vagy egyetemes statistikáról. Igaz ugyan, hogy a' földi természetnél ollyannyira kedvez a' természet jelleme a' statistikai bánmódnak, hogy minden természettörténet előbb állapottudat: mindazáltal ama' természettudományi tanok, mellyek főleg statistikai szempontból fogják fel tárgyukat, soha sem számittattak a' statistikához, mint különös tudományhoz; 's igy a' természetstatistikai tudatnak legtágabb köreire nem a' statistika, hanem a' természettörténet és földleirat nevei alkalmaztattak. Egyébiránt ha a' természettudományokból állapotbeli tartalom, mint kölcsönzött ismeret, vétetik fel az emberiségre vonatkozó tudatkörökbe, 's ott emberiségi állapotok szempontjából más tudattá alakul, más tudomány sajátaul tétetik, ak-

kor az illyen tudat, jóllehet bizonyos értelemben természetstatistikai marad, a' természettudományhoz tartozókint nem tekintethetik. Ennélfogva, ha a' statistika tudományának határvonala forog kérdésben, nem jöhet tekintetbe a' földnek természetoldala.

II. FEJEZET.

Fogalomrögzés.

7. §. Minden tudomány azon kört tekintheti csak sajátaul, mellyben önmunkálkodólag a' maga szempontjából egy uj tudatot fejt ki. Megismerni akarván tehát e' kört a' statistikára nézve, jó lesz megemlékezni, mikint ez már szónyomozásilag is állapotokkal foglalkozik: következőleg a' statistikai tudomány köre az állapotbelinek szempontja által határoztatik meg.

8. §. Minden állapot háromféle: mult, jelen és jövő. A' multról értekezik a' történettan, a' jövőről némi tekintetben a' csillagászat és politika: következőleg a' statistika csak a' jelen állapottal foglalkozhatik. De ez ismét kétféle: változékony és állandó. Az első a' chronicognosia vagy is állapottörténetbe tartozik: tehát a' statistika csupán a' jelennek nyugvó valósága körül forog. A' jelenhez pedig kivált azon állapotok tartoznak, mik abban uralkodnak, azaz: olly kifejlettek, hogy más kevesbbé feltünőket háttérbe tolnak. 'S igy csak annyiban lehet régi népek 's az emberiség statistikájáról szó, a' mennyiben a' tárgyul kitűzött idők állapota változatlan, állandó, nyugvó volt. Azonban a' változatlan jelen állapot ismét kétféle: állodalmi és

természeti. Ez utóbbival foglalkozik a' természettörténet és földleirat: tehát a' statistika a' jelen nyugvó állodalmi állapotok tudománya.

9. §. De a' statistikának sem tudományi alakja, sem tudományi jelleme nem leend mindaddig, miglen bizonyos rendszer fel nem állittatik, melly az állodalomnak anyagi és erkölcsi feltételeit alkotó tényeket összeszedni, vizsgálni, salaktalanítani, osztályokba, sorokba, rendbe helyezni tanitja, a' föld termékenységétől fogva, melly a' fémeket (metalla) és gabnát hozza elő, a' szellem termékenységeig, melly a' tudományt és bölcsészetet virágoztatja. E' rendszeri összeállitást pedig a' statistika elmélete tanitja, melly a' statistika ismeretének mijét és mikintjét, azaz: anyagát és alakját határozza meg.

III. FEJEZET.

Sokféleség.

10. §. A' jelen nyugvó állapot vagy valódi, másképp különös, vagy pedig eszmélyi, másképp általános. Valamelly tüneménykörnek valódi állapotát azon — a' körön belőli — jelenetek képezik, mellyek már a' közönséges öntudatnak tartósokul hirdetik ki magukat, 's a' mellettök elrohanó mulékony tettdolgok árjában képestileg erősen állókul ismertetnek meg. Az eszmélyi állapot pedig nem más, mint a' látszólag legmulékonyabb dolgokon 's a' képestileg erősen álló tüneményeken is észrevehető szabálysze-

rüség, a' mennyiben ezek is, noha lassabban, származnak és elmulnak, 's jóllehet egészökben tartósak, részeikben mégis mulékonyak. Az állapotnak e' kétszerüsége kétszerű állapottudatot is szül. Egyike a' tüneménynek nyilt teljével, másika pedig egy a' belőle előbb gondolatilag elvonandó körülfátyolozott, azaz mindjárt első szempillanatra fel nem ötlő, nyugvással foglalkozik. Az előbbi összenőtt, az utóbbi elvont statistikának állapitására szolgál alkalmul.

11. §. Az összenőtt statistika magában foglalja az emberiség életébeni tünemények állapotának mind azon alakjait, mellyek lényegök által tartósságra rendeltetvék; legyen, hogy bennök a' szellem a' természethez csatlakozván, ennek anyagi állandóságától bilincseltetik; legyen, hogy ő saját egysége és örökségéből kiindulván, vagy a' gondolat és kedély oldala felé áll, hogy ezeket a' végesség rohamai ellen benső erősentartás által biztositsa, vagy pedig az akarat oldala mellett olly intézetekben pontosul össze, mik a' szellem csendes általánosságát az emberi élet mozgékony egyenkintiségeinek tartományában is megtestesíteni tartozzanak. — Illyen tünemények valódilag állapotbeliek, 's a' tudománylagos statistikának tulajdonképi talaját képezik.

De más különös tüneménykörök is, mellyek nagyobb fokban idővel változnak, a' nélkül mégis, hogy a' tisztán változékony tüneményekhez tartozzanak, alárendelt modorban ugyan, de mégis elhatárzólag mutatják magukon a' tartósság elemét, mivel időlegi fejleményökben a' levés és enyészet között az egyensúly időszaka, a' szellemszünet, áll be, melly az egyenkinti tünemény magaslatán központosul. 'S e' magaslat-

pont épen az által, mivel a' szellem hozzájárultával a' helyett, hogy magasabbra emelkedjék, széltében terjed ki, magaslat térré válik. Ezen ver gyökeret a' tudománylagos statistika, melly az illyetén nyugvó tüneményeket, mint bizonyos idő összenőtt állapotának második főalkrészét, a' magukban tartós állapotokhoz csatolja.

Mivel pedig az állapottudat annál tudományiabb, minél jobban fogja fel tárgyának állapotbelijét: azért az összenőtt statistikának lehető legmagasb feladata, hogy nem csak tárgyának állapotát bizonyos, önkintesen meghatározott időben fogja fel, hanem magát ezen időt is az állapotbelinek szempontjából válaszsza; azaz: minden tüneménykört azon időszakban fogjon fel, midőn az állapotbelinek összege benne a' legnagyobb; vagy, más szavakkal, midőn ezen tünemény, mint valamelly egész, fejleményének magaslattérén áll. De ezen feladatot csak ama' tüneményköröknél oldhatja fezl bitosan és tökéletesen a' statistikai tudat, mellyeknek egész kifejlése kizárólag a' multban adatik, mivel a' jelenleg fejlődő tünemények az állapottörténet tárgyai. Következőleg az összenőtt statistika csak azon időket veszi szemügyre, mellyekben az állapotbelinek lehető legnagyobb összege eddig találkozék, azaz: a' tárgy legtöbb és legszélesebb oldalai bevégzettségök virágzásában állának.

Az összenőtt statistika tehát a' tulajdonképi állapotbeli tüneményeket ismerteti meg.

12. §. Az elvont statistikának feladata: a' látszólag tisztán változékony tüneményeknek általános állapotbelijét rejtélyéből napfényre hozni, következőleg a' változékonyság jellemétől, mellyet ama' tüneme-

nyek a' közönséges öntudatra nézve magukon viselnek, elvonni, 's a' közös egységet felkeresni, mellyben ama' nyugtalanul változó különségek egymást kiegyenlítik, 's nyugalomra térnek. Természetes tehát, hogy ezen elvonás az egyes tünemények egyfajuságának előleges bölcsészeti ismeretét feltételezi; mert ott várhatni csak állapotbeli azonságot, vagy a' tünemény különségeit a' tüneményben kiegyenlítő egységet, hol lényeges egység vagy egyfajuság valóban helyt talál. De innen koránsem következik, mintha minden egyfajú tünemények az elvont statistika mezejére tartoznának. Csak a' mennyiben az egyfajú tüneményeknek térileg egymás mellett kiterjedt különségei időben változékonyakul jelennek meg, szükséges a' különségeiktőli elvonás által tartós állapotukat megtalálni.

Mivel pedig ezen változékonyul és esetleg megjelenő tünemények semmi összefüggésben nem látszanak lenni, hanem mint egyenkinti parányok a' térben felváltva mozognak, azért számok általi jeleltetésre fogékonyak. Innen az elvont statistika kivált különféle értékü számegységekkel foglalkozik, mikből számolás által azon egységet, mellyben az egységek különségei egymást kiegyenlítik, mint általános állapotbelit, ki kell találni.

Ezen tisztán elvont egység pedig vagy

1-ör összitő, máskint tevőleges, azaz: egyes időleg változékony egyfajú tünemények összege; vagy

2-or vagyos (disjunctiv), máskint képesti, azaz: azon arány és viszony kifejezése, mellyben a' különféle, de egyfajú esetleges tünemények egymáshoz állnak; vagy

3-or átmérőleges, máskint nemleges, melly

az egyfajú tünemények időlegi különbségeinek közösségét középleg terjeszti elő.

Jól megjegyzendő azonban, hogy a' mulandó tüneményeknek sem összege, sem viszonya, sem átmérője nem ábrázolják azoknak állapotbelijét, mivel a' legközelebb pillanatban, ama' tünemények változékonyságánál fogva, miktől elvonattak, egészen átalakulhatnak. De feltalálásuk mégis utat tör az illető tünemények eszmélyi állapotbelijének megismeréséhez, mivel az összeg, viszony és átmérő lényében fekszik, hogy egyenkinti alkrészök értékváltozása által nem szükségesleg, hanem csak lehetőleg változzanak. Minél többször ismétlik tehát magukat ezen összegek, viszonyok és átmérők, 's minél kevesbbé szakasztatnak félbe eltérések által, annál inkább tekinthetők állandó egységekül, vagy illető tüneménykörök szabályszerű állapotául; 's minél egyenlőebben, gyakrabban, félbeszakadatlanabbul ismétlik magukat az eltérések is, annál inkább öltik magukra az állandó egységek jellemét, és alárendelt állandó kivételek osztályából egyrendű tüneményi szabályokká emelkednek fel, 's mint illyenek — mindig magasabb fokban — az elvont statistikának tulajdonlagos tartalmát képezik.

Az elvont statistika tehát a' tulnyomólag mulandó tünemények állapotbelijét ismerteti meg.

13. §. A' statistika továbbá vagy anyagi vagy alaki nyugpontra állithatja magát.

A n y a g i szempontból a' jelen egyenkinti társadalomlétegzeteknek kijelölt határai mint leglényegesebb különbségek, 's maguk a' létegzetek mint zárt egyéniségek tünnek elő. Ezen állásponton tehát helyesen e g y é n i s t a t i s t i k á n a k neveztetik.

Alaki szempontból pedig háttérbe tolja ezen egyéniségeket, 's az egyes társadalmakat rendszeresitett szakaszokban egy-egy oldalról szemléli, több társadalomlétegzeteket állitván egybe; 's azért összehasonlitó statistikának hivatik.

14. §. Az egyéni statistika kétféle:

1-ör népleirati (ethnographisch), mellynek tárgyai egész népszerkezetek vagy állodalmak. Ez pedig vagy egyetemes, ha minden állodalmakat, — vagy részbeli, ha többeket, — vagy egyes, ha csak egyet vesz tekintetbe;

2-or helybeli, és pedig vagy egyes, vagy részbeli, midőn valamelly zárt körületeni kisebb társadalomkör, példaul tartomány, község, vagy több illyen kisebb körök képezik a' statistika tartalmát. Az egyes és részbeli helystatistikának fogalmai tehát nem olly határozottak, mint az egyes és részbeli egyéni statistikáéi, hanem csak képestiek, mivel valamelly nagyobb kerületnek egyes statistikája egyszersmind egyenkinti osztályainak részbeli statistikája lehet.

15. §. Az összehasonlitó statistika magában foglalhatja:

1-ör a' társadalom eszméje minden lényeges oldalainak tüneményét, 's ekkor nemi statistikának mondatik; vagy

2-or a' társadalom eszméje egy vagy több oldalainak állapotát csak, példaul a' népességet, ipart, 's ekkor faji statistikának neveztetik.

16. §. Ha a' statistika minden oldalról felfogni akarja a' tüneményt, szükséges, hogy állapotai összefüggésére, azaz: nem csak részei sokságára, hanem

lényének egészére is figyeljen, megvizsgálván a' jelennek időtérébeni viszonhatásokat, mik mint létok és létokozat tünnek elő, következőleg szemmel tartván az egyes állapotok okályviszonyát (Causalitätsverhältniss). Ha ezt teszi, okályosnak (pragmatisch) neveztetik, 's csak ez a' statistikai tudománynak tökélye és fényfoka, melly nélkül a' statistika lelketlen anyag, vezértelen hadsereg, bűvészmutatvány!

17. §. Ellenben, ha a' statistika rendszeretlen statistikai adatok foglalatja, paránylaginak (atomistisch) neveztetik.

18. §. Végre a' statistika vagy tiszta, vagy alkalmazott. Tiszta statistikának neveztetik maga a' statistika elmélete. Ha pedig a' statistikai rendszer vázlata a' jelen állodalmi állapotának húsával és vérével vétetik körül, ha az elmélet minden a' földön létező társadalmaknak mind általános, mind különös állapotaira minden lényeges oldalaik és vonatkozásaik szerint illesztetik, alkalmazott statistika áll elő.

IV. FEJEZET.

Tárgy.

19. §. Legyen, hogy az álladalom, Busz szerint, egy az egész emberészeti természet által adatott alak valamelly nemzet jogi és politikai akaratának valósitására, — legyen, hogy az álladalom, Fallati szerint, az embervilág létegzete, mellyben a' valódi em-

berszellem követeléseinek teljes kielégitésöket találniok kellene: mindig feladata leend a' statistikának: minden állodalmi életalkrészek állapotát, egyetemes viszonyaik- 's viszonhatásaikkal, valamint a' társadalmi állapot és a' jelen életnek többi körei közötti viszonlagos arányt előterjeszteni. De mind ezt, hogy a' statistika tudományi alakban jelenjék meg, rendszerbe kell hozni. Ennélfogva köteles a' statistika

1-ör a' természetből 's az emberiség természeti oldalából, azaz: a' körület- és népből, ugymint a' társadalmi életnek állapotbeli alapjából kiindulni;

2-or az állodalmira, t. i. a' társadalom alkotmánya, törvényhozása, bel- 's küligazgatására átmenni;

3-or az e' két állapotrendszer közötti tüneményeket, az összes polgári életet előterjeszteni.

20. §. A' körület szempontjából meg kell tudnunk: mikint van védve az állodalom természeti helyzete által külső megtámadások ellen? mellyek a' hajókázható folyók, 's minő évszakban ollyanok? melly folyók hajtanának legtöbb hasznot, ha hajókázhatókká tétetnének, 's mi gátolja, hogy ollyakul szabályoztassanak? vannak-e ásványos források, hévvizek, 's mellyek a' legegészségesebbek, és millyen nyavalyák ellen használnak? mellyek a' fő kikötők 's a' hajók biztositására nézve a' legkedvezőbb helyzetűek, és minő akadályok- vagy veszélyeknek vannak kitéve? Minő természetű a' földnem, van-e sok posvány, 's miért nem fogékonyittatnak a' müvelésre? Ködös vagy száraz, egészséges vagy ártalmas-e a' lég? Van-e az országnak könnyű közlekedése a' szomszéd országokkal? miben állnak helyzetének előnyei (Vortheile) és utónyai (Nachtheile)? minő növények, ásványok és álla-

tok hazája az állodalom? hány hold földet foglal el a' búza, rozs, árpa, hüvelyes vetemény, szőlő- és kertmüvelés, kender, len, szederfák, rétek, erdők, utak 'stb? hány hold hever müveletlenül, 's hány számittatik házak- és utczákra? mennyi fogyasztatik el a' terményekből? minő földmüvelési rendszerek divatoznak? Millyen előmenetelt tesz a' mezei gazdaság, 's mi akadályozza? millyen a' bányák állapota? hány városok, mezővárosok és faluk vannak, 's millyen nagyságuak? millyen adó esik általában egy □ mérföldre? hány lakos esik egy □ mérföldre mind a' néptelen, mind a' legnépesebb részeken? 'stb.

21. §. A' népesség szempontjából meg kell tudnunk a' parasztok, napszámosok, mesteremberek, legények, inasok, gyárosok, hajócselédek, halászok, bányászok, mindennemű szolgák, polgárok, tudósok, tanulók, müvészek, kereskedők, katonák, nemesek, tőkepénzesek, szegények, idegenek, keresztények és nemkeresztények, papok, szerzetesek, apáczák 'stb számát. Millyen volt a' népesség az utólsó 5, 10 's 25 években? miért tért el a' jelen állapot az előbbiektől? miben áll a' jelen és mult állapot közötti különbség? millyen eszközök által szerzi meg magának a' kormány a' népesség ismeretét? millyen arányban vannak az évenkinti születések, házasságok, halálozások a' népességhez? hány gyermek esik egy házasságra? 's hány fattyu születik évenkint? hányadik ember pap, katona, nemes, polgár? millyen arány uralkodik a' férfi- és nőnem között? mellyek a' közönséges betegségek 's a' legpusztitóbb nyavalyák? mellyik hónapban dühöngnek főleg, 's mikint vétetik elejök? veszélyesek-e a' gyermekhimlők? gyakoroltatik-e az oltás? hányan halnak

meg e' műtétel által, hányan élik túl, 's hányan esnek áldozatul a' himlőnek? beüt-e némellykor a' dögmirigy 's mikint? minő rendszabályok divatoznak annak megelőzésére? gyakoriak-e a' gyilkosságok, mellyek okaik, 's mikint gátoltatnak a' kormány által? hány embert martak meg veszett állatok, 's mik a' megveszés okai? hányan fulnak a' vizbe? Nem halnak-e meg éhen számos szegény gyermekek, 's millyen élelmek a' legolcsóbbak azok táplálatára? nem ijesztetik-e el a' paraszt házasságkötéstől terhes adók 's a' családfentartás nehézségei által? nem szenved-e a' népesség a' katonák nőtelen élete miatt, és 100 katona között hányan házasok? nem pang-e a' népesség a' nemesi birtokok fölötte nagy kiterjedése által? hány ember hagyja el évenkint az országot, 's gyarmatokba költözködnek-e? iparkodik-e a' kormány szabadalmak osztogatása által idegeneket az országba huzni, 's miben állnak e' szabadalmak? buzdít-e a' kormány puszták népesitésére 's gyarmatok alapitására? mikint 's millyen sükerrel teszi ezt? nyernek-e kitüntetést 's kedvezéseket a' számos családu szülék és mikint? nehezbittetik 's kevesbbé kivánatossá tétetik-e a' nőtelenek állapota? mikint sokszorozza vagy arányozza a' kormány a' fentartási eszközöket, 's mikint iparkodik a' népességet gátló okokat távol tartani? mellyik a' legnagyobb életkor, 's mi okozza ezt, vagy pedig az élet rövidségét általában? mi a' nők termékenysége vagy terméketlenségének oka? ollyanok-e a' mostani lakosok lélek- és testre nézve, mint a' régiek? minő alkatúak 's jellemző arczvonásuak? millyen befolyása van az éghajlatnak a' lakosok lelke és testére, 's mikint lehet ezt megmagyarázni? minő foglalkozásokhoz van hajlamuk? mi lát-

szik járulni a' nemzeti erények vagy bűnök terjesztéséhez? szeretik-e hazájokat és fejedelmöket a' lakosok, vagy zendülők-e? szorgalmasak vagy röstek, ravaszok vagy hűk, komolyak vagy vigak, takarékosak vagy pazarlók-e? minő szenvedélyeik vannak, 's miről beszélnek legszivesebben? minő előitéletek uralkodnak a' nemzetben? mikint viseltetik külföldiek iránt? melylyik nemzethez van rokonszenve, 's mi lehet ennek oka? talán a' szokások és véralkat azonsága? talán hasznos és folytonos kereskedelmi közlekedés vagy politikai összeköttetés? minő nemzetet nem szenvedhetnek a' lakosok, 's mi ennek oka? talán ellentétes véralkat? talán versenyzés a' kereskedelem- és nagyságban? talán néhai vérengző háborúk a' két nemzet között? talán viszonlagos elárulások vagy valláskülönbség? mivel táplálják magukat leginkább a' lakosok? egészséges-e a' tápanyag, 's minő eredvényeket szül? szeretik-e a' szeszes italokat, 's millyen okozatokat hoznak ezek a' lélek- és testre nézve elő? mikint ruházzák magukat? mikint laknak? miben állnak mulatságaik? minő népünnepek divatoznak, honnan erednek, 's miért pártolja azokat a' kormány? mellyik hitfelekezet szorgalmasabb 's gazdagabb, mellyik általában szegény, 's mi a' különbség oka? mikint tartják isteni szolgálatukat, házasságaikat, temetéseiket? hány papi és polgári megye, 's mindegyikében hány papi és világi lakos van? millyen nagy a' papság különféle osztályainak évi jövedelme, 's mik ennek forrásai? mire becsültetnek a' papság összes birtokai? mikint jellemeztetik általában a' papság? minő jótékonyságokat gyakorol? mennyit tesz az egész nemesség jövedelme, 's mellyek forrásai? gazdag vagy szegény-e a' nemesség nagyobb

része 's miért? jártas-e a' mezei gazdaságban? űz-e kereskedést, minőt, 's nem szégyenli-e magát ezért? állít-e gyárokat? szereti-e a' falusi életet? hány hónapot tölt jószágain, hányat a' városban, 's mennyibe kerül itt mulatása? mire költi el jövedelmeit? mik kedvencz mulatságai? bálványozza-e a' külföldi divatot, vagy ragaszkodik-e a' nemzetihez? kedveltetik-e a' néptől? millyen befolyása van a' polgárságra? mikint viseltetik a' többi lakosokhoz? mikint neveltetik, 's kik nevelői, valljon honfiak, papok, külföldiek-e? nem neveltetik-e külföldön, 's millyen foganattal? jó honfiak-e a' nemesek, 's különösen mellyik családok? minő jelét adák hazájokhozi ragaszkodásuknak? kedvelik-e a' müvészeteket és tudományokat? minő erények és mételyek jellemzik a' nemességet? 'stb.

22. §. Az alkotmány szempontjából meg kell tudnunk: mellyek az alaptörvények? örökös vagy választható-e a' kormányzó hatalom? kizárvák-e a' nők? kire száll a' korona, ha az uralkodóház kihalna? millyen tulajdonok kivántatnak meg a' fejedelemben? meddig tart kiskorusága? millyen szertartásokkal, hol, mikor 's ki által vitetik véghez a' koronázás? esküszik-e a' fejedelem ezen alkalommal, 's miben áll az eskü? korlátlan vagy korlátozott-e hatalma? miben állnak szabadalmai? meddig terjed hatalma polgári, egyházi és katonai ügyekben? van-e a' nemzetnek képviselő testülete, mikint neveztetik, 's hány tagokból áll? minő tulajdonokkal legyenek felruházva a' tagok? minő tulajdonok szükségesek az ezen tagokat választókban? mikint, mikor, hol 's mennyi időre választatnak? minő szabadalmaknak örül a' képviselő testület egyetemben és egyenkint? mi végett, mi alkalommal, hová 's mily-

lyen szertartásokkal jön össze? mellyik az uralkodó vallás? kicsoda az egyház feje, 's meddig terjed hatalma? türetnek-e más hitfelekezetek is, mellyek 's mikint? kaphatnak-e hivatalt a' türt vallás emberei? birhatnak-e jószágokat? házasulhatnak-e az uralkodó vallás hiveivel? meddig terjed a' polgári és egyházi türelem? millyen jogaik vannak a' különféle hitfelekezeteknek? kicsoda osztogatja az egyházi méltóságokat? minő tulajdonok kivántatnak meg azokhoz? mellyek a' nemesség szabadalmai általában? ő kapja-e a' legjobb egyházi javadalmakat és polgári hivatalokat? kire esnek a' magvaszakadt nemes jószágai? hány osztályu a' nemesség? közbejáró hatalom-e a' fejedelem és nemzet között? mennyit birhat, 's eladhatja-e jószágait, 's minő feltételek alatt? mennyire biztosittatik elnyomások ellen? jutalmul vagy nyerészkedésből osztogattatik-e a' nemesség? mibe kerül megszerzése? vannak-e nemesitő hivatalok? vehetnek-e jószágot a' honfiusított nemesek? elnyerhetnek-e külföldi nemesek polgári, egyházi vagy katonai hivatalokat? elveszti-e méltóságát a' nemes ember özvegye vagy leánya, ha polgári férjhez megy? mikint bizonyittatik be a' nemesség? minő jogai vannak a' polgárságnak és parasztoknak? millyen intézetek állnak fen az alkotmány 's a' nemzet jogainak biztositására? minő az ország czimere 's a' nemzeti szinek? 'stb.

23. §. A' törvényhozásra nézve meg kell tudnunk: millyen törvények által kormányoztatik a' nemzet? létezik-e rendszeres törvénykönyv? fenállnak-e még a' római törvények maradványai? irottak-e a' nemzeti törvények, vagy szokáson alapulvák? minő nyelven vannak irva? szigorúak vagy lágyak-e a' büntető-

törvények? mi foganatuk? milly bűntettek a' leggyakoriabbak 's mi ennek oka? nyomban követi-e a' büntetés a' büntétet? mindenkire terjesztetik-e ki a' büntetőtörvény? miben állnak a' büntetések, 's arányban vannak-e a' nemzet polgárisodásának fokával? tiszták, szárazak, levegősek, egészségesek, vizzel ellátvák-e a' börtönök? elkülönözve vannak-e a' férfiak és nők, kezdő bűnösök és megrögzöttek, adósok és tolvajok? milly eszközök használtatnak a' bűnösök javitására? millyen befolyásuak a' büntetőtörvények a' nemzet erkölcsisége- és boldogságára? nem válik-e kegyetlenséggé a' büntetés szigora? fenáll-e a' halálbüntetés? alapszanak-e a' törvények a' társadalom alkotmányos elvein? megegyeznek-e a' nemzet véralkatával, erkölcsei- 's jellemével? minő 's hány törvényszékek vannak? számosak vagy kevesek-e a' birák, 's ugy fizettetnek-e, hogy nem szorulnak ajándékokra? nyilvánosan vagy titkon tartatnak-e a' törvényszéki ülések? élőszóval perelnek-e a' felek, vagy máskint? millyen következményeket szülnek a' perlekedési modorok az igazságszolgáltatásra nézve? van-e bizonyos határidő, mellyen belől a' pereket el kell dönteni? hány ügyvéd van, 's nem szolgáltat-e alkalmat haszontalan 's veszélyes perekre az ügyvédek nagy száma? tisztességes-e az ügyvédi hivatal? alkalmaztatnak-e méltóságokra az ügyvédek? millyen tulajdonokkal tartozik felruházva lenni az ügyvéd? 'stb.

24. §. A' beligazgatást illetőleg meg kell tudnunk: minő hatóságok által gyakoroltatik a' főhatalom? mikint van szerkesztve mindegyik hatóság, minő rendű férfiakból áll, mik főfoglalkozásai, meddig terjed hatalma, kitől 's mennyi időre neveztetnek ki tagjai, minő hasznot huznak, felelősek-e, 's mikint bün-

2*

tettetnek? minő tulajdonok kivántatnak meg abban, ki polgári hivatalt akar viselni? elég-e a' tanultság és jámborság? feljogosít-e a' katonai szolgálat kitöltése polgári hivatalokra? divatozik-e a' hivatalok vásárlása 's minő eredvénynyel? millyen szabályok állnak fen e' tekintetben? mellyek a' legtisztesebb hivatalok 's mely-lyek a' legjutalmazóbbak? adatnak-e idegeneknek is? mikint viseli gondját a' rendőrség a' lakosok életének és vagyonának? könnyen fedezi-e fel az elkövetett büntéteket? létezik-e egészségügyi középponti hivatal, melly bölcs szabályokat alkot az egészség fentartására? vannak-e elegendő számmal orvosok, sebészek, bábák, gyógyszerészek? minő rendeletek állnak fen ezekre nézve? mikint gátoltatik a' tetszhalottak eltemettetése? hol temettetnek el a' halottak? megvizsgáltatnak-e a' marhák, mielőtt megöletnek? szabad-e egészségtelen élelemszereket vagy mérget árulni? mikint gátoltatik az erkölcsiség megvesztegetése? mikint tartatik fen a' közcsend, az adásvevés igazsága, a' tisztaság, az épületek szépsége? ki által 's mikint vettetik ki az adó? egyenlően adóznak-e a' lakosok? változatlan-e az adórendszer mind béke, mind haború idejében? mellyek az adó nemei? mennyit tesz évenkint az összes adó? mennyit fizetnek fejenkint a' lakosok? mellyik adónemek hasznosak az országnak, 's mellyik ellen zúgolódnak leginkább a' lakosok és miért? mikint szedetik be az adó? vannak-e állodalmi jószágok? mennyit hoznak be a' díjak- és sorsjátékokkal együtt? vannak-e adósságai az országnak? van-e hitele 's miért? jó-e a' pénzügyi rendszer? mellyek hiányai? hány tisztviselőt foglalkoztat? nagyok-e a' kiadások? mennyi költetik a' hadi erő, aggvitézek,

gyarmatok, követek, mindennemű hivatalok, udvartartás, jótékony intézetek 's tanodákra, valamint a' földmüvelés, müvészetek, ipar, kereskedés, hajókázás előmozditására? millyen a' hadi erő állapota? mikint állittatnak ujonczok? nem szenvednek-e általa az iparágak? kicsoda köteles katonáskodni? alkalmaztatnak-e közmunkákra a' katonák? minő a' katonai fegyelem? mikint buzdittatnak a' katonák? mi jellemzi általában a' katonaságot? mellyik országrészben vannak a' legjobb katonák? mikint szállásoltatnak? vannak-e fegyvertárak? 'stb.

25. §. A' küligazgatás tekintetéből meg kell ismernünk: az állodalom politikai érdekeit, mik más országokkali természeti, barátságos vagy ellenséges viszonyokon alapulnak; a' szerződéseket, szövetkezéseket más hatalmakkal 's a' belőlök eredő hasznokat; e' viszonyok változását 's ennek következményeit az állodalom politikai helyzetére nézve; a' természeti 's a' szerződések által előhozott politikai érdekek közötti öszhangzást vagy ellentétet, 's az okokat, mik ezen ellentétet szülhették, valamint a' nemzet jóléte 's dicsőségére innen háramlott következményeket. Fizet-e az állodalom adót a' külföldnek vagy megforditva, 's milly körülményeknél fogva? millyen a' politikai rendszer a' hatalom nagyobbitására? 's alapulnak-e az illyen rendszer szabályai az állodalom helyzetén, érdekein és viszonyain? millyen körülményekben történtek eltérések e' rendszertől 's minő sükerrel? minő tekintélynek örül az állodalom más nemzetek irányában, 's minő befolyása van általában a' nemzetek politikai ügyeire? vallljon katonai, pénzi, vagy szövetkezési hatalma által jelentékeny-e? melly udvarok- és köztársadalmakhoz

küld követeket? mikint van szerkesztve a' külügyi ministerium, 's milly hasznok vagy károk származnak belőle a' nemzet politikai érdekeire nézve? figyelemmel kiséri-e a' kormány más népek 's főleg a' szomszédok előmenetelét anyagi és szellemi müvelésben? 's utánozza-e azokat? millyen szerződések állnak fen az anyaország és gyarmatai között? minő hasznokat huz belőlök az anyaország, 's mikint segíti azokat? valljon a' gyarmatok földirati helyzete 's politikai viszonyai viszálkodások, megtámadások, háborukra, vagy más, az anyaországot károsan érdeklő, eseményekre nyujtanak-e alkalmat? milly roszaknak vannak kitéve a' gyarmatok az anyaországtóli függés által? 'stb.

26. §. Az összes polgári élet szempontjából meg kell tudnunk: mikor kezdődik 's végződik a' gyermekeknek vallási oktatása? valljon a' vallás oktatása 's gyakorlata erényre buzditja-e a' sziveket, vagy csak külsőségekkel bajlódik-e? mikint intézkedik a' kormány, hogy méltó egyházi férfiak képeztessenek? millyen szerkezetűek a' papnevendék-házak, 's miben haladják felül a' külföldi hasonló intézeteket? mi tanittatik a' köztanodákban? köteles-e mindenki azokba járni? hányfélék? ollyan-e a' tanitók tekintélye 's jövedelme, hogy, kik hivatást éreznek magukban, örömest fogadják el e' hivatalt? minő nevelési intézetek állnak fen? tiszteltetnek-e a' köz- és magánynevelők? létezik-e egy nemzeti nevelőrendszer, melly a' tanitandó tudományokat és müvészeteket, valamint az igazgatók és tanitók kötelességeit 's jogait meghatározza? öszhangzásban van-e az illyen nemzeti nevelőrendszer a' nemzetnek természeti, erkölcsi 's politikai viszonyaival? főágát teszi-e a' tanitásnak a' nemzeti nyelv? mi-

kint intézkednek kormány és nemzet, hogy a' nemzeti nyelv tisztán maradjon fen, 's mindinkább tökélyesüljön? fenállnak-e tudományi és müvészi társulatok, könyvtárak, szinházak? minő tiszteletben állnak a' tudósok 's müvészek? minő 's hány gyárak léteznek az országban? mellyek vannak még bölcsőjökben, melylyek hanyatlásban 's miért? honfiak vagy külföldiek tulajdonai-e? melly gyárak haladják felül a' külföldieket, 's mikint jutottak e' tökélyre? melly gyárak hoznak be legtöbbet a' nemzetnek? mellyekben dolgoznak legtöbb nők és gyermekek? mellyek dolgozzák fel a' honi, 's mellyek a' külföldi nyers anyagot? honi vagy külföldi fogyasztás számára dolgoznak-e 's mennyit? mit kellene a' külföldnek fizetni, ha gyárak nem léteznének? minő gyárak egyeznek meg leginkább a' nemzetnek izlése, szelleme és jellemével, 's miért? mellyik gyármüvek kelnek el legjobban a' külföldön? meghatároztatik-e törvény által a' gyármunkások bére? mikint mozditja elő, vagy gátolja a' gyár-, ipar- 's mesterségüzést a' kormány? fenállnak-e czéhek 's minő sükerrel? millyen különbség mutatja magát erkölcsiség, népesség 's gazdagságra nézve iparos 's nem iparos vidékek között? jelentékeny-e a' bel- és külkereskedés? nem nyomatik-e vámterhek által? mennyit tesz a' be- és kivitel? fenállnak-e kereskedelmi társulatok, 's millyen sükerrel működnek? uralkodik-e egyedáruság? milly nagy a' pénzforgalom? vannak-e bankintézetek, csempésztársulatok, gyakori bukások, uzsorások? millyen állapotban van a' honi 's tengereni hajókázás? mit hoz be a' halászat? vannak-e jótékony intézetek, nevezetesen: kór-, lelencz-, árva-, ol-

tási-, javitó-, dolgozó-, zálogházak, őrültek, szegények számára? 'stb.

27. §. Mind ezekből következik, hogy a' statistikai adatok legyenek

1-ör bizonyosak, mert ellenkezőleg meg nem ismerendjük az állodalom valódi állapotát;

2-or jelentékenyek, mellyek az állodalom életébe vágnak;

3-or meghatározott mennyiségü- és milylyenségüek, hogy hatásukat következményeivel együtt megitélhessük;

4-er teljesek; máskint egyoldalú volna csak tudományunk. Mivel pedig a' statistikai tényeknek rendszeresitése nem szükségesleg egy, hanem egyéni nézetek szerint különféle kiindulási pontok nyomán történhetik, azért a' statistika elméletének feladatai közé tartozik az is, hogy a' statistika tárgyaira nézve fenálló jelesb tudományi rendszereket előterjeszsze.

V. FEJEZET.

Tanrokonság.

28. §. Vannak tünemények, mik az emberiség életének ösztüneményén a'még csak előfordulandó vagy már elmuló oldalok mozgalmát bizonyos időben előterjesztik, azoknak multjok- és jövendőjökkeli élénk kapcsolatát eszközlik, maguk pedig az ittlét jelentékét

magukban foglalják ugyan, de lényegileg nem tartósak, 's egészökben véve az emberi élet főmagaslatterét ki nem fejtik, hanem a' jelen tartós tünemények állapotának magyarázatára, ezzeli szoros kapcsolati viszonyuknál fogva, fölötte szükségesek. Mivel pedig illyen tünemények az állapottörténet körébe tartoznak, világos, hogy a' statistika azzal a' legbensőbb rokonságban áll.

29. §. A' jelennek életében uralkodó tünemények bensőleg összekapcsolvák a' nem uralkodókkal, 's maga a' jelen is nincs egészen elválasztva a' mult és jövendőtől. Azért kölcsön vesz a' statistika

1-ör a' tudományi történettantól olly adatokat, mik az uralkodó 's nem uralkodó tünemények állapotának megértésére szükségesek, a' mennyiben kifejlésök vagy hanyatlásuk oka régibb tüneményekben rejlik;

2-or a' történettan bölcsészetétől egy rövid pillanatot a' legközelebb jövendőbe az illető tüneményeknek később valószinűleg beállandó fejleményei körül.

30. §. Az állodalom természeti fekvésére nézve kölcsön veszi a' statistika az állodalmi életre vonatkozó adatokat a' természeti tudományoktól. Különösen pedig, mivel az emberiség állapotai a' földfelület állapotaival benső kapcsolatban vannak, kitetszik, hogy a' földleirat, mint a' földgömb jelen természetállapotának tudománya, a' statistikának jó szolgálatokat tesz, és viszont, a' mennyiben t. i. a' földfelület jelen állapota az emberiség jelen állapotaitól lényegesen függ.

31. §. A' társadalmi élet szerkezetére nézve kiak-

názza a' statistika főleg a' politikai tudományokat. De viszont ezen tudományok is szorulnak a' statistikára, különösen

1-ör a' nemzeti gazdaság, melly a' statistika adatai körül okoskodik, vizsgálván: mikint lehetne a' termesztés különféle modorait előmozditani, javitani, öregbiteni, használni, módositani, kicserélni 's a' nemzeti jóllét elemeiül varázsolni, — mikint huzhatnak hasznot a' kormányok a' közboldogságból, mikint nagyobbithatják ezzel anyagi 's erkölcsi erejöket, 's végre mikint nő e' boldogság a' kormányok befolyása által?

2-or a' pénzügytan, melly a' statistikai és nemzetgazdasági tanulmányok okozata, a' rendszerek eredvénye, az elmélettel párosult gyakorlat, a' megtestesült erő;

3-or a' társadalom tudománya, melly a' legujabb idők szüleménye, 's a' jog és érdek, az anyagi és szellemi müvelés viszonylagos hatásának, valamint a' polgárisodás fejleményeinek törvényeit vizsgálja;

4-er a' politikai számtan, mint azon szabályok foglalata, mellyek szerint a' nyilvános életnek számokban kifejezett viszonyaiból más még ismeretlen viszonyok számolás által tudatnak meg.

Szóval: a' roppant társadalmi épülethez a' statistika nyujtja az anyagokat, a' nemzeti gazdaság a' rajzot, a' pénzügyészet a' kivitelt, a' társadalom tudománya a' lelket, 's a' politikai számtan a' tájékozási gönczölt. Mind e' tudományok tehát csak merő ábrándképek, ha mindenek előtt szükséges felvilágositásokat a' statistikából nem meritettünk.

VI. FEJEZET.

Rendalak.

32. §. A' statistika rendalakja alatt azon modor értetik, melly szerint a' statistikai ismeretek megszereztetnek 's másokkal közöltetnek.

33. §. A' statistikai ismeretek kutfőkből meríttetnek; ezek pedig vagy első- vagy másodrendűek.

Az elsőrendűekhez tartoznak

1-ör hitelesen hivatalos közlések, ha nyilvános tekintélyű hatóságoktól származnak; legyen, hogy jogszabályok gyanánt tétetnek közzé, minők az állodalomszerződések, törvények, rendeletek; legyen, hogy puszta tényeket foglalnak magukban, millyenek a' népességi vagy törvényszéki névjegyzékek, árúk ki- és bevitele, a' közvetlen és közvetett adó mennyisége, közintézetek állapota. Illyen hiteles statistikai hivatalok több országban állnak fen, u. m. 1810 óta Poroszországban, 1813 óta Bajororszägban, 1819 óta Ausztriában, melly adatait a' tudósokkal közli; 1820 óta Würtembergben; 1831 óta Szászországban; 1832 óta Angliában, Francziaországban, Sardinia, Toscana, Nápoly, Dánia és Norvegiában; 1839 óta Oroszországban; 1841 óta Belgiumban;

2-or hiteles magányközlések, azaz: nem nyilvános tekintélyű, akár erkölcsi — minők az egyletek, társulatok — akár egyes hiteles személyek által foglalkozásuk körében gyüjtött adatok. Illyen statistikai társulatok vannak Francziaországra nézve Pá-

risban, Marseilleben, Sêones megyében; Angliára nézve Manchester-, London-, Glasgow-, Bristol-, Belfast-, Liverpool-, Leeds-, Birmingham- és Aberdeenben. A' Hanzára nézve Lübeckben. Amerikára nézve egy évtized óta Boston-, New-York- és Calcuttában.

34. §. A' másodrendű kutfőkhöz vagy segédforrásokhoz tartoznak:

1-ör hiteles kutfőkből merített közlések, a' nélkül hogy maguk is hitelesek lennének; illyenek a' félhivatalos hirlapok, minők majdnem minden europai 's amerikai állodalmakban jelennek meg. Legtöbbeket bocsát közre az orosz kormány. Törökországban 1839 óta a' Moniteur Ottoman helyett hivatalos hirlappá lett a' Tekwimmih Wekajih (események krónikája). Teheranban 1838 óta hetenkint kétszer jelenik meg egy kőrenyomott állodalomhirlap Perzia számára. Khina a' legrégibb hivatalos hirlap birtokában van, melly Pekingben naponkint jelenik meg;

2-or hiteles férjfiak által tulajdon foglalkozásuk körén kivül, például utazásokon, gyüjtött adatok;

3-or hiteles kutfőkből 's nem hiteles ismertetésekből merített előterjesztések, minők a' közönséges hirlapok, folyóiratok, könyvek. Azért felette szükséges, hogy a' statistika elméletében a' statistikának mind régibb, mind ujabb irodalmával ismerkedjünk meg.

35. §. A' rendalak, melly szerint statistikai ismeretek másokkal közöltetnek, többféle; és pedig

1-ör szemléleti, melly vagy átnézeti, vagy képi, vagy vegyes. Az átnézeti rendalak számokban kifejezhető tényeket rovatonkint terjeszt elő; azért számstatistikának is neveztetik. A' képi rend-

alak rajzok- és szinekben adja elő a' fenálló viszonyokat. A' vegyes rendalak az előbbiek összeforrasztásából áll;

2-or leiró, melly tudósitó modorban rajzolja az állodalmi állapotot egész terjedelmében;

3-or a' szemléleti és leiró rendalaknak egybeolvadása, melly a' statistikai előterjesztések tökélyének méltán mondathatik.

VII. FEJEZET.

Látszólagos árnyoldalok.

36. §. Az emberi élet, minden árnyéklataival, nagyon változékony, 's igy a' statistikai adatok is. Ezek tehát akkor, midőn gyüjtettek, igazak lehettek; azonban megszüntek lenni ollyanok, 's másokul lettek, midőn rendszerbe foglalt egészükből tanuságot akarunk huzni.

De ezt egész általánosságban nem lehet állitani; mert vannak az állodalomban ollyan állapotok is, mik hosszú ideig ugyanazok maradnak; illyenek: a' vallás, alkotmány, törvények, jogok, éghajlat, földminőség, vizek, hegyek 'stb, mik nagyon ritkán változnak. 'S ha magukat az embereknek minden cselekvényeit feljegyezhetnők, várhatnók ugyan, hogy számuk évről évre olly tág határok között ingadoznék, mint az akarat szeszélyei; azonban a' tapasztalás ellenkezőről tesz bizonyságot, legalább a' cselekvények azon osztályára vonatko-

zólag, mikre nézve eddigelé feljegyzési rovatok készittettek; mert az erkölcsi rendben többé kevesbbé tevékeny okok léteznek, összefüggésben ama' külső körülményekkel, mikben az ember helyezve van, 's a' társadalmi léttel, valamint az eszmék és erkölcsök állapotával is. Ezen okok pedig csak lassan módosulnak, 's miglen semmikép sem módosultak, ugyanazon eredvényeket ujitják meg a' tények tömegében.

37. §. Sokan igazságtalan háborút kezdenek a' statistikával a' társadalmi törvények ellen, 's a' legkülönczebb képtelenségeket törekesznek megmutatni a' cselszövényes mesterséggel összeállitott kétértelmű számok által. De midőn a' számok szabatosak, midőn az azokat kisérő körülmények meghamisitása nélkül terjesztetnek elő, akkor rendületlenek, 's mindig meggyőződést szülnek, legyen bármillyen az elővélemény, mellyet némelly kétesdiekben gerjesztenek. — Igaz ugyan, hogy valamint minden tudományok, mellyek a' szenvedélyeket a' vitatások mezejére bocsátják, miszerint az okoskodásokat pótolják, az egyenségeket felzavarják, 's az ismeretlen mennyiség kiüzését gátolják, — ugy a' statistika is némellykor a' kétségbe vonható igazságok, ingadozó elvek 's hamis következtetéseknek pazarfényű kirakójaul válik; a' számokat pedig olly tetszékeny és udvarias alakba öltözteti, hogy mindenkinek hizelegve, mindenkit csaljanak meg. Azonban ha illyenek a' tévelyei, nem mindig illyen a' szerepe. 'S nem is a' statistika lényegében fekszik a' tévelyek oka, hanem azokban, kik azt eltorzitják. Egyébkint pedig a' számok gyakran többet érnek, mint hosszú okoskodványok.

VIII. FEJEZET.

Fényoldalok.

38. §. Valamint az orvos hasztalanul törekszik betege gyógyitásán, ha testi alkata és bajával meg nem ismerkedik: ugy az országfi legszentebb szándoka is, miszerint nemzete politikai testének bajain segiteni akar, egészen hasztalan, ha nem tudja: hol és mikint van elrejtve a' bajok valódi oka? Ezt pedig csak a' statistika által tudhatja meg, mellynek kérlelhetlen törvényszéke előtt megmérendi mind honának, mind a' külföldnek minden állapotait, 's felmentő vagy kárhoztató itéletet kényszerülend kimondani nemzete sorsa fölött.

39. §. A' törvényhozó tanulmánya tárgyaul tüzvén ki a' külföldi törvények és szokások statistikáját, 's kiemelvén honfiai előtt azoknak jelességeit, valamint a' nemzeti törvényhozásnak ezen összehasonlitás által napfényre került fogyatkozásait, honában egy erényesebb, iparosabb, gazdagabb és boldogabb időkort varázsolhat elő.

40. §. A' nevelők meggyőződve levén a' nevelés hatalmas befolyásáról az emberi cselekvényekre, annyira, hogy a' nevelést nem lehet nem ugy tekinteniök mint az egyéni ember 's a' társadalom boldogságának vagy nyomorának kutfejét, — a' statistika jótékony segedelme által ismerni tanulják a' nemzetek különféle nevelési rendszereit, 's ezeknek hosszú nemzetségek során keresztül fenmaradó üdvös vagy kárhozatos hatásaikat.

41. §. A' léléktanász, kinek feladata az emberiség ismerete, a' statistikában, mint csalékonytalan tükörben, látja a' népek jellemét, hajlandóságait, erkölcseit és tévelyeit; 's e' szemlélet nyomán mind hasznos, mind tudományilag és gyakorlatilag érdekes elveket állithat fel a' nemzetek életének nyilatkozványai körül.

42. §. A' kereskedő és gyárnok a' statistika aknáiból merithetik az olly jelentékeny szerepet játszó kereskedelem és gyáripar körüli adatokat; mik tájékozási gönczölkint állandanak előttük a' honi kereskedelem és gyáripar előmozditása eszközeinek meghatározásában, hogy a' nemzeti gazdaság ezen forrásai nagyok 's virágzókul óriásuljanak.

43. §. Földmüvelés által hatalmasak, gazdagok és boldogok lettek egyének, családok, nemzetek. Midőn tehát a' statistika a' földmüvelés avatottjait különféle nemzetek mezei gazdaságának mibenlétével 's minden viszonyaival alaposan megismerteti, lelkesíti egyszersmind őket, hogy a' tespedés karjaiból kierőködve, a' dicső haladás pályáján bő jutalmakat arassanak. 'S a' számtalan anyagi hasznokon kivül, miket a' mezei gazdászat statistai figyelmezője honára áraszthat, még érzékenyebb és jótékonyabbnak is mutatandja magát azon valóban legkevesbbé becsült ember, osztály szükségei iránt, melly hazáját nem csak táplálja, de védelmezi is.

44. §. A' valódi honfi ugy tekinti anyaföldét, mint betegségben sorvadó barátját, kinek felsegéléseül egész világtól tanácsot kér; a' világ ezen tanácsa pedig a' statistikának roppant, de szép birodalmában feltalálható. — A' honfi számlálja hazájának drága perczeit. Ő nem szalasztja el az időt; mert az idő élet, melly a'

használat által rövidre vagy hosszúra szabatik. Mikint használhatná pedig jobban idejét, mint az állodalmak életének szemléletével, melly őt nemzete megörökitésének tudományába avatja?

45. §. Végre az igazi felebarát, ki az emberi lét fentartása iránt korlátlan szeretettel viseltetik, ismerni tanulja a' statistika által azon dicséretes szabályokat, jótékony intézeteket, ügyes előkészületeket, mik az emberek életének biztositékul szolgálnak.

IX. FEJEZET.

Névtörténet.

46. §. Nagy tévelyben vannak a' statistika tanárai, midőn könyveikben 's előadásaikban még mindig azt hirdetik, hogy e' szavak „statistika, statistikus, statista" csak a' 18-ik században német tudósok által használtattak először; mert Girolamo Ghilini, ki 1589-ben született, 's későbben mailandi kanonok volt, 1633-ban illy czimű munkát: „Teatro degli uomini letterati" (tudós emberek színhelye) adott ki, 's első kötetének 235 és 362-ik lapjain előfordulnak már az idézett szavak; valamint Segneri — ki 1624-től 1694-ig Olaszországban élt — 33-ik egyházi beszédének 3-ik pontjában is. A' németek nem szalasztották el az alkalmat, 's azonnal ők is kezdék használni e' szavakat; mert már Sittewald Philandernek 1649-ben megjelent munkájában: — „Somnium sive itinera-

rium historico-politicum" — ezeket olvashatni: „Ihr seyd ein Statist, der ihr das Interesse der Potentaten versteht." 1668-ban ismét fordulnak elő a' „statista" és „statisticus" szavak ezen munkában: „Constantini Germanici ad Justum Sincerum epistola politica de Germanorum peregrinationibus, in qua depinguntur Germaniae principum mores." 1672-ben jelent meg egy munka, melly e' szavat már czimén is viseli, u. m. „Microscopium statisticum, quo status imperii Romano-Germanici repraesentatur, auctore Heleno Politano." 1675-ben Oldenburgernek „Itinerarium Germaniae politicum" czimű munkájában Seckendorf Lajos „egregius Statista christianus"-nak neveztetik, 's „rationes statisticae" jönnek emlitésbe. 1701-ben jelent meg: „Bibliotheca statistica id est politica," Thurmanntól. Ezek nyomán Schmeizel 1725-ben tanodai előadásait „collegium statisticum"-nak nevezte, valamint Achenvall is 1748-ban.

X. FEJEZET.

Irodalom.

47. §. Angolországban:

1666. *John Graunt:* Natural and political annotations made upon the bills of mortality. (Természeti és politikai jegyzetek a' halálozás rovatai fölött.) A' szerző londoni lakos és posztókészitő volt.

1668. *Chamberlayne:* The present state of England. (Angolországnak jelen állapota.)

1683. *William Petty:* Observations upon the Dublin bills of mortality, and the state of that city. (Észrevételek Dublin halálozási rovatai 's e' város állapota körül.)

1690. Ugyanattól: Political arithmet.(Politikai számtan.)

1691. Ismét tőle: Discourse concerning the extent and value of land, people, buildings, husbandry, manufacture, commerce, fishery, artizans, seamen, soldiers, public revenues. (A' körület, nép, épületek, gazdaság, kézmüvészet, kereskedelem, halászat, mesteremberek, tengerészek, katonák, közjövedelmek terjedelme 's értékére vonatkozó értekezés.)

1696. Catalogue of Parliamentary Reports and a Breviate of their contents. (A' parlamenti tudósitványok sorozata 's foglalatuk kivonata.) Ebben hivatalos statistikai adatok foglaltatnak a' börtönök állapota, a' keletindiai társulat viszonyai, a' szegények intézetei, a' dugárusság kiterjedése, állodalomadósság, selyemtenyésztés, bűntétek száma körül 'stb.

1699. *William Petty:* Several essays on political arithmetics. (Különféle kisérletek a' politikai számtan körül.)

1719. Ugyanattól: A political Survey of Ireland. (Irland politikai áttekintete.) Az elősorolt jeles munkák szerzője londoni zenetanitó volt.

1724. *Salmon:* The present state of all nations. (Minden nemzetek jelen állapota.)

1758. *Robert Wallace:* Characteristics of the pre-

sent political State of Great-Britain. (Nagy-Britannia jelen politikai állodalmának ismertetése.)

1766. *Ramsay:* Essay of the Constitution of England. (Értekezés Anglia alkotmányáról.)

1768. *Smollet:* The present state of all nations.

1774. *John Entick:* Present State of the British Empire. (A' brit birodalom jelen állapota.)

— *John Campbell:* A political Survey of Britain. (Britannia politikai áttekintete.)

— *Falkner:* Description of Patagonia.

1779. *Moore:* A view of Society and Manners in France, Switzerland and Germany. (A' társadalom és erkölcsök szemléje, Francziahon, Helvéczia és Németországban.

1780. *Richard Price:* Essay on the Population of England. (Kisérlet Anglia népességéről.)

1785. *James Anderson:* An Account of the present State of the Hebrides and western coasts of Scotland. (Elbeszélés a' Hebridák és Scóczia nyugati tengermellékének jelen állapotáról.)

1787. *Zimmermann:* Political survey of the present State of Europe. (Europa jelen politikai állapotának áttekintete.)

1791—98. *John Sinclair:* Statistical account of Scotland. (Statistikai elbeszélés Skócziáról.) 21 kötetben. A' szerző 1790-ben e' végre a' skócziai lelkészekkel egyesülésre lépett, kik illető megyéik leirását közölték vele.

1801. *William Playfair:* The statistical Breviary, shewing on a principle entirely new the resources of every state and kingdom in Europe. (Statistikai breviarium, egészen uj elv szerint mu-

tatván Europa mindegyik állodalmának 's királyságának segédforrásait.)

1802. *John Sinclair:* Observations on the nature and advantages of statistical inquiries. (Észrevételek a' statistikai vizsgálatok természete 's hasznairól.)

1807. *Boileau:* An essay on the study of statistics. (Kisérlet a' statistika tanulmánya körül.)

1824. *Golownin:* Memoirs of Japan, during a captivity of three years. (Emlékiratok Japanról, három évig tartó fogság alatt.)

1825. Statistical illustrations of the territorial extent and population, taxation, consumption, pauperism, insolvency and crime of the british Empire. (Statistikai felvilágositások a' brit birodalom körületi terjedelme és népessége, adóztatása, fogyasztása, szegénysége, fizetési tehetlensége és ételyeiről.) Kiadta egy londoni magányegyesület, melly az 1816. és 1817-ben beállott, 's a' termesztő néposztályt elnyomó nyomor következtében alakult, megvizsgálandó e' nyomor természetét és terjedelmét, 's kipuhatolandó: valljon elkerülhető vagy elkerülhetlen okokból származott-e, 's valószinű-e, hogy illy szomorú esetek ismét lépendenek be vagy nem?

1832. *Malcolm:* Memoire of central India. (Emlékirat közép Indiáról.)

1832 — 1842. Tables of the Revenue, Population, Commerce etc. of United Kingdom and its Dependencies. (Rovatok az egyesült királyság 's tartományainak jövedelme, népessége, kereskedelme 'stb. körül.) Kiadja a' statistikai központi hivatal.

1836. *Dr. John Bowring:* Report on the Commerce and manufactures of Switzerland, presented to both houses of Parliament. (Tudósitás Helvéczia kereskedelme 's kézmüvészetéről, előterjesztve a' parliament mindkét házának.)

1837. *Miss Martineau:* Society in America. (A' társadalom Amerikában.)

— *M' Culloch:* A statistical account of the British Empire exhibiting its extent, physical capacities, population, industry, and civil and religions institutions. (Statistikai értesités a' brit birodalomról, előadván kiterjedését, természeti fogékonyságait, népességét, iparát, 's polgári és vallási intézeteit.)

— Transactions of the statistical Society of London. (A' londoni statistikai társulat végzései.)

— *Robert Montgomery Martin:* British Colonies. (Brit gyarmatok) és
Eastern India. (Keletindia.)

1838. *Miss Martineau:* How to observe Morals and Manners. (Mikint észreveendők az erkölcsök és szokások.)

— *Portlock:* An Address explanatory of the objects and advantages of statistical inquiries. (Magyarázó felszólitás a' statistikai vizsgálatok tárgyai 's hasznairól.)

1839. Austria and the Austrians. (Ausztria és az ausztriaiak.)

1839—40. *Miss Pardoe:* The city of the Magyar, or Hungary and her institutions.

1840. *John Bowring* hires tudósitásai Egyiptom, Kandia, Sziria 's a' német vámegyesületről.

1840. *Paget:* Hungary and Transylvania.
1841. *Tradescant:* Chinese as they are. (Khinaiak, a' minők.)
1843. *Edv. Delius:* Statistical Almanac for the year 1843. (Statistikai almanak 1843-ra.)
— *M' Culloch:* A geographical, statistical and historical Dictionary of the various Countries, Places and principal natural objects in the World. (Földleirati, statistikai és történettani szótár a' világnak különféle országai, helyei 's fő természeti tárgyairól.)

Megemlítendő még a' világszerte hires regényiró Bulwernek „England and the English" czímü munkája, mellyben Angliát 's az angolokat ügyes ecsettel festi; valamint a' „Journal of the Statistical Society of London." (A' londoni statistikai társulat naplója.)

48. §. Araboknál:

Krisztus után 600-ik év körül *el Samah Ben Malik el Chaulani* Spanyolország helytartója leirta a' pyrenei félszigetnek földmüvelési, kereskedelmi 's népességi állapotát.

A' két hires kereskedő *Ibn Haucal* — 960 körül — és *Jâcût* — ki egy századdal későbben élt — utazási leirasaikban nevezetes statistikai adatok foglaltatnak.

A' 14. század elején irta herczeg *Abul-Feda* remek földleiratát, melly statistikai tekintetben is nagyon jeles. Ugyan e' század közepén *Ibn Batuta* utazásaiban nem csak a' meglátogatott országok ipara és kereskedelméről, hanem politikai állapotukról is érdekes tudósitások találtatnak.

1440-ben *Chalil Ben Schakin el Dhahiri* irta az országok felfödözésének virágát 's az utak magyarázatát. Ezt Hammer kitünő statistikai munkának nevezi.

49. §. Belgiumban:

1832. *Reiffenberg:* Essai sur la statistique ancienne de la Belgique. (Értekezés Belgiumnak régi statistikájáról.)

Ugyanezen év óta jelennek meg: „Documens statistiques,“ a' belügyi ministerium által; mellyekben a' természeti, ipari, kereskedelmi, tengerészeti, politikai és erkölcsi állapot külön rovatok szerint adatik elő.

1835. *Quetelet:* Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai de physique sociale. (Az emberről 's tehetségei fejleményéről, vagy a' társadalmi természettan kisérlete.) Ő volt az első, ki az elvont statistika elméletét alapította jelen munkájában.

1838. *Heuschling:* Essai sur la statistique générale de la Belgique. (Kisérlet Belgium egyetemes statistikájáról.)

1839. *Briavoinne:* De l'industrie en Belgique. (Az iparról Belgiumban.)

1840. Statistique de la Belgique. (Belgium statistikája.) Hasonlóul a' belügyi ministerium által.

1841. Statuts organiques de la commission centrale de Statistique. (A' statistikai középponti választmánynak léteges szabályai.)

50. §. Dániában:

1730. *Erici Pontoppidani:* Theatrum Daniae veteris et modernae.

1741. Descriptio statuum cultiorum in tabulis etc. in usum augustissimi regni Daniae Principis heredis a *Joanne Petro Anchersen.*

1784. *Henning:* Materialien zur Statistik der dänischen Staaten.

1786. *Christian Ulrich Detlev Egger:* Über dänische Staatskunde; és: Physikalische und statistische Beschreibung von Island.

1840—43. *Baggesen:* Der dänische Staat.

51. §. Francziaországban:

1614. *D' Avity* Péter nagy világstatistikája, mellyben a' világ négy részeinek birodalmai, országai 's köztársaságai, ezeknek határai, szokásai, gazdagságai, erői, kormánya 's vallása, valamint a' császárok, királyok, fejedelmek származása leiratnak. Hozzájárul egy általános értekezés az égi és földi világról, a' polgári, papi és katonai rendekről, 's végre a' régibb és ujabb eretnekségekről. 1635-ben bővitve 's kijavitva adatott ki *Ranchin* által.

1655. *Joh. Linnaei:* Notitia regni Franciae.

1666. *De Rochefort:* Relation de l'Isle de Tabago. (Tudósitás Tabago szigetéről.)

1680. *Pierre Scevole de Sainte-Marthe:* État de la cour des Rois de l'Europe. (Europa királyai udvarának állapota.)

1699. Almanac royal. (Királyi almanak.) Első a' maga nemében.

1719. *Piganiol de la Force:* Nouvelle Description de la France. (Francziaországnak uj leirása.)

1727. Gróf *de Boulainvilliers:* État de la France. (Francziaország állapota.)

1743. *Pierre Barrère:* Nouvelle relation de la France Equinoxiale. (Uj tudósitás az egyenlitői Francziaországról.)

1753. *Doisy:* Le royaume de la France. (Franczia-ország.)

1765. *Brion de la Tour:* Coup d'oeil général sur la France. (Általános pillanat Francziaországra.)

1767. Ugyanattól: La France considerée sous tous les principaux points de vue. (Francziaország minden főnézpontokból tekintve.)

1778. *Moheau:* Recherches et considérations sur la population de la France. (Vizsgálatok 's elmélkedések Francziaország népességéről.)

1781. *Necker:* Compte rendu. (Számadás.)

1785. *Moreau de Saint Mery:* Loix et constitutions des Colonies Francaises de l'Amerique. (Az amerikai franczia gyarmatok törvényei és alkotmányai.)

1788. *Beaufort:* Tableaux statistiques de l'Europe. (Europának statistikai átnézetei.)

1802. *Ballois:* Annales de Statistique. (A' statistika évkönyvei.)

1803. *Herbin:* Statistique générale et particuliére de la France. (Francziaországnak egyetemes és részbeli statistikája.)

1804. *Alexandre Deferriére:* Archives statistiques de la France. (Francziaországnak statistikai levéltárai.)

1805. *Donnant:* Théorie élémentaire de la statistique. (A' elmélete statistika elemi.)

— *Peuchet:* Statistique élémentaire de la France. (Francziaországnak elemi statistikája.)

1806. Statistique générale de la France. Kiadta a' consulság alatti belügyi minister Bonaparte Lucián által felállitott Bureau de statistique.

1830 — 32. Bulletin de la Societé francaise de Statistique. (A' franczia statistikai társulat jegyzékirata.) Később 's mai napig e' czím alatt: Journal des travaux de la Societé francaise de Statistique. (A' franczia statistikai társulat munkálatinak naplója.)

1836. Revue litéraire de l'Ouest, journal des travaux de la société de statistique du Département des deux Sévres. (Nyugati irodalmi szemle, a' két Sévres megye statistikai társulata munkálatinak naplója.)

1837. Statistique de la France, publiée par le Ministre des travaux publics, de l'agriculture et du commerce. (Francziaország statistikája, közrebocsátva a' nyilvános munkák, földmüvelés és kereskedelem ministere által.)

1837. *Molénes:* Des enfans trouvés. (Lelenczekről.)

1838. *Rémacle:* Des Hospices des enfans trouvés en Europe, et principalement en France. (A' lelenczházakról Europában 's főleg Francziaországban.)

1839. Répertoire des travaux de la société de statistique de Marseille. (A' marseillei statistikai társulat munkálatinak leltára.)

1840. *Dufau:* Traité de statistique. (Értekezés a' statistikáról.)

1842. *Schnitzler:* Statistique générale raisonné et comparée de la France. (Francziaországnak okadási és összehasonlitó statistikája.)

1843. *Legoyt:* La france statistique d'après les documens officiels les plus récents. (A' statistikai Francziaország a' legujabb hivatalos oklevelek után.)

— *Royer:* Notes économiques sur l'administration des richesses et la statistique agricole de la France. (Gazdászati jegyzetek Francziország gazdagságainak kezelése és földmüvelési statistikája fölött.)

— *Tegoborski:* Des finances et du credit public de l'Autriche, de sa dette, de ses ressources financières et de son systéme d'imposition etc. (Ausztria pénzügyei 's közhitele, adóssága, pénzügyi forrásai és adórendszeréről.)

— *Adrien Guibert:* Dictionnaire géographique et statistique.

— *Villermé:* Tableau de l'état physique et moral des ouvriers employés dans les manufactures de coton, de laine et de soie. (Átnézete a' gyapot-, gyapju- és selyemgyárakban alkalmazott munkások anyagi és erkölcsi állapotának.)

— *Michel Chevalier:* De l'industrie manufacturière en France. (A' kézműiparról Francziaországban.)

— *Villemain:* Tableau de l'état actuel de l'instruction primaire en France. (Átnézete a' jelen elemi oktatás állapotának Francziaországban.)

— *Girardin:* De l'instruction publique en France. (A' közoktatásról Francziaországban.)

1844. *Prévost:* L'Irlande au dixneuvième siècle. (Irhon a' tizenkilenczedik században.)

52. §. Görögöknél.

495-ben Krisztus előtt a' rhegiumi *Hippys* Siciliá-

ról, 500-ban pedig a' milézi *Dénes* Perziáról irtak statistikai munkákat.

Aristoteles Politeáiban 158 állodalomnak társadalmi intézetei iratnak le. Ugyanazon időtájban irt a' pontusi *Herakleides* különféle népek intézeteiről.

Aristoteles tanitványa *Dikaiarchos* Sparta, Aténe, Korint és Pellene állodalmairól, *Aristokles* pedig, *Dioskurides*, *Krutias*, *Molpis*, *Persaios*, *Proxenos*, *Sphairos* és *Thibron* a' spartai alkotmányról irtak.

Az aténei törvényhozás, szokások és nemzetségekről a' falerei *Dömötör*, pergami *Telephos*, *Drakon* és *Meliton* értekeztek.

912 és 959 évek között Krisztus születése után irt *Porphyrogennetes* Konstantin császár egy munkát a' birodalom igazgatásáról, mellyben számos barbár népeket ismertet; továbbá két könyvet a' császári udvari rendről, mellyek másodikában a' keleti egyházmegyék névjegyzéke foglaltatik; végre egy harmadik munkát a' bizanczi birodalom tartományairól.

A' 14-ik században *Blastares* Máté szerzetes versekben irta le a' konstantinápolyi palotahivatalokat; *Kodinos* György pedig, máskint *Kuropalates*, a' bizanczi császárság utólsó éveibeni udvari 's egyházi hivatalairól értekezett.

53. §. Helvécziában:

1576. De Republica Helvetiorum libri duo, auctore Josia Simlero Tigurino.

1746. *Faber:* Quarante Tables politiques de la Suisse. (Negyven politikai átnézet Helvécziáról.)

1747 — 1765. *Hans Jakob Leu:* Allgemeines helvetisch-eidgenössisches Lexicon.

1757. *Isaak Iselin:* Freimüthige Gedanken über die Entvölkerung unserer Vaterstadt.

1765 — 1768. *Konrad Fäsi:* Genaue und vollständige Staats- und Erdbeschreibung der ganzen helvetischen Eidgenossenschaft.

1766. *Jean Louis Muret:* Mémoire sur l'état de la population dans le Pays de Vaud. (Emlékirat a' népesség állapotáról Vaud tartományban.)

1780. *Dan. Bernoulli:* Anmerkungen über die neulich publicirten Tabellen der Einwohner unserer Stadt Basel.

1780 — 1788. *Salomo Geszner:* Helvetischer Kalender.

1789. *Friedrich Bernet:* Helvetien in seinen wesentlichsten ökonomischen, politischen, kirchlichen Beziehungen und Hauptrevolutionen tabellarisch dargestellt.

1827 — 1830. *Bernoulli:* Schweizerisches Archiv für Statistik und Nationalökonomie.

1827 — 1835. *Lutz:* Statistisch-geographisches Lexicon der Schweiz.

1829. *Hagenauer:* Statistik der Schweiz.

1831. *Meyer v. Knonau:* Abrisz der Erd- und Staatskunde der Schweizerischen Eidgenossenschaft.

54. §. Hollandiában:

1600. *Jan van Laet:* Respublicae Elzevirianae.

1646. Begin en de Vortgangh van de Vereenigde Vaderlandsche Oost-Indische Compagnie. (Az egyesült németalföldi keletindiai társulat kezdete és folyása.)

1649. *Marcii Zuerii Boxhornii:* Commentariolus de statu confoederatarum provinciarum Belgii.
1652. *Martini Schockii:* Belgium foederatum.
1655. Descriptio orbis et omnium eius rerumpublicarum.
1719. *Kolb:* Caput bonae spei hodiernum.
1739 — 1781. Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden. (Az egyesült Németalföld jelen állapota.)
1745. De Machten der Magentheden van Europa. (Europa hatalmasságainak hatalmai.)
— *Tirion:* Het verheerlykt Nederland. (A' megdicsőitett Németalföld.)
1755 — 1773. Verzameling van naauwkeurige Lysten betreffende de Sterfte, Ghebortens, Huwelyken, Ouderdommen en Siektens in s' Gravenhaage. (Pontos névjegyzékek gyüjteménye, illetőleg a' halálozást, születéseket, házasságokat, életkorokat és betegségeket Gravenhaagban.)
1777. Nieuwe algemeene Beschryving van de Kaap de goede Hop. (A' jó reményfoknak általános uj leirása.)
1781. *Kok:* Amsterdamsche Jaarboeken. (Amsterdami évkönyvek.)
— Beschryving van het Eiland Curaçao en de daarhoorende Eilanden. (Curaçao szigetének 's a' hozzátartozó szigetek leirása.)
1782. *Friderici Pestel:* Commentarii de Republica Batava.
— Batavia, de Hoofdstad van Nederlands Oost-Indien. (Batavia, Németalföld Keletindiájának fővárosa.)

1862. *Hartsink:* Beschryving van Guiana. (Guiana leirása.)

— Vierde nieuwe vermeerderde en verbeeterde Lijist der Zeemagd van de Republick der Vereenigde Nederlanden. (Az egyesült németalföldi köztársaság tengeri hadának negyedik uj, bővitett 's kijavított jegyzéke.)

1786. Brieven over het Bestuur der Colonien Essequebo en Demary. (Levelek Essequebo és Demary gyarmatok kormányáról.)

1787. *Canter de Munck:* De tegenswoordige Regeeringsvorm der zeven vereenigde Provincien. (A' hét egyesült tartomány jelen kormányalakja.)

1788. *Hofhout:* Katechismus van het Stadhoudeschap der Prinzen en Vorstern mit het doorlugtig Huis van Oranien en Nassau in de Republick der vereenigde Nederlanden. (Katekizmus a' herczegek és főnökök helytartóságáról, a' fenséges orániai és nassaui házzal az egyesült németalföldi köztársaságban.)

1841. *Beijer:* Geschied en aardrykskundige Beschryving van het Koningrejk der Nederlanden. (A' németalföldi királyságnak történettani és földismereti leirása.)

1843. Nederlandsch Handels-Magazijn. (Németalföldi kereskedő-tár.)

— Verzameling van Wetten, Besluiten en Anschryvingen, betreffende de directe Belastingen en de In- en Uitgaande Regten en Accijnsen, van de Jaren 1823—1842. (Az egyenes adókat 's a' be- és kiviteli adónemeket és élelemvámokat ille-

tő törvények, határozatok és feljegyzések gyüjteménye 1823 —1842.)

55. §. Khinában:

Confucius irt egy Suking czimű munkát, melly a' föld és ipar termékenysége-, vizi utak- 's adókról értekezik. — Az országos felmérések, népösszeirások a' legrégibb időkben találtatnak a' khinaiaknál, valamint számtalan városok, folyók 's hegyek leirásai.

56. §. Lengyelországban:

1575. *Martini Cromeri:* Polonia, sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici.

1606. *Stanislai Krzistanovic:* Polonia, seu brevis descriptio statuum Poloniae.

1641. *Simonis Okolski:* Orbis Polonus, splendoribus coeli, triumphis mundi, pulchritudine animantium, decore aquatilium, naturae excellentia reptilium condecoratus.

1656. *Theodori Sprengeri:* Polonia nov-antiqua.

1779. Calendrier historique, géograghique, civil et militaire du Royaume de Pologne et du Grand-Duché de Lithvanie. (Lengyelország 's Lithvánia nagyherczegségének történettani, földleirati, polgári és katonai kalendárioma.)

57. §. Magyarhonban:

A' 17-ik században irt *Zrinyi Miklós* illy czimű munkát: „Ne bántsd a' Magyart", mellyben azon elegendő eszközöket mutatja meg, mikkel Magyarhont a' török körmeiből megszabadithatni.

1630. *Martinus Schödelius:* Disquisitio Historico-Juridica de Regno Hungariae. Argentorati. Második kiadása 1676-ban jelent meg e' czím alatt:

„Notitia Hungariae antiquo-modernae Bernegerianae."

1634. Respublica et status regni Hungariae.

1650. *Révai:* De Monarchia et sacra corona Regni Hungariae centuriae septem. Francofurti.

1654. *Joan. Volphius:* Hungaria, alias Pannonia perorata panegyrice, proponens Palatinatum, Praesidia, Politias, Populumque Hungaricum, praecipue Posoniensem. Tyrnaviae.

1655. *Apáczai János:* Magyar Entziklopedia; azaz, minden igaz és hasznos bölcseségnek egybe-foglalása. Ultrajecti.

1664. *Martin Zeiler*'s Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn, vermehrt durch Johann Beza. Ulm.

1699. *Martini Szentiványi:* Dissertatio Paralipomenonica rerum memorabilium Hungariae. Tyrnav.

1723. *Matthias Bel:* Hungariae antiquae et novae Prodromus. Norinbergae.

1726. *Ferd. Dobner:* Die unvergleichliche Vortrefflichkeit, unbeschreibliche Hoheit, und Präeminenz des Grossmächtigsten — — Ertzhauses von Oesterreich — — ; és
Tractatus nomico-politicus de fundamento I. Regni Hungariae.

1731. *Andr. Huszty:* Origo, incrementum et facies hodierna trium in Transylvania illustrium Gymnasiorum Reformatorum. Francofurti ad Viadrum.

1732. *Gabriel Szerdahelyi:* Urbium et oppidorum Hungariae Chorographia. Cassoviae.

1734. *Samuel Timon:* Imago novae Hungariae, re-

praesentans Regna, Provincias et Comitatus ditionis Hungaricae. Cassoviae.

1735. Res litteraria Hungariae. Cassoviae.

— *Matthiae Belii:* Notitia Hungariae novae. Viennae.

1742. Ugyanattól: Notitiae Hungariae Historico-Geographicae. Viennae.

1752. *Mich. Klein:* Sammlung merkwürdigster Naturseltenheiten des Königreichs Ungern.

1757. *Bertalanffi:* Világnak két rendbéli rövid isméрете, először a' mint az Istentől teremtetett; másodszor a' mint az Istennek és a' természetnek vezérléséből az emberektől külömbkülömbféle részekre, országokra, tartományokra és községekre osztatott. Nagy-Szombat.

1759. *Szászky:* Conspectus introductionis in notitiam regni Hungariae geographicam, historicam, politicam. Posonii.

1762. *Szokolczy:* Tribunal Ecclesiasticum Statisticum.

1772. *Karl Gottlieb von Windisch:* Politisch-geographisch- und historische Beschreibung des Königreichs Hungarn. Pressburg.

1778. *Joh. Matthias Korabinszky:* Almanach von Ungarn. Wien und Pressburg.

1778. *Josephi Benkő:* Transylvania, sive Magnus Transylvaniae Principatus, olim Dacia mediterranea dictus. Vindobonae.

1781—88. *Windisch:* Ungarisches Magazin. Pressburg.

1784. Iter per Posseganam Slavoniae provinciam mensibus Junio et Julio 1782 susceptum a *Matthia Piller*, Hist. nat., et *Ludovico Mitterbacher*,

Oecon. rust. in Univers. reg. Budensi Presbyteris. Budae.

1786. *Korabinszky:* Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn. Pressburg.

1787. Oekonomisch-physikalisch-statistische Bemerkungen über den gegenwärtigen Zustand des Landwesens in Ungarn.

1788. *Décsi Sámuel:* Osmanographia, azaz: a' Török Birodalom természeti, egyházi, polgári 's hadi állapotjának és a' magyar királyok ellen viselt hadakozásainak leirása. Bécsben.

1790. Introductio ad politica regni Hungariae. Budae

1792. Dissertatio statistica de industria nationali Hungarorum. Viennae.

1795. *Németh:* Az Europai nevezetesebb országoknak rövid leirása. Sopronban.

1796. Egynehány hazai utazások leirása, Tót és Horvátországoknak rövid ismértetésével együtt. Bécsben.

— *Kaitar:* Die alte und neue ungarische Welt. Eine kurze Verfassung aller merkwürdigen Begebenheiten, Rechte, Freiheiten und des ganzen Staatssystems der ungarischen Nation. Wien.

1797. *Szendrői Weres Dávid:* A' statistika tárgyainak és tanitása módjának megismertetésére vezető utmutatás. Bécsben.

— *Gregorius Berzeviczy:* De Commercio et Industria Hungariae.

1798. *Honoratus Novotny:* Sciagraphia, seu compendiaria Hungariae veteris et recentioris notitia historico-politica. Viennae.

1798. *Martin Schvartner:* Statistik des Königreichs Ungarn, ein Versuch. Pesth. Többször adatott ki.

— *Szirmay:* Notitia historica, politica, oeconomica montium et locorum viniferorum comitatus Zempliniensis. Cassoviae.

1802. *Schedius:* Zeitschrift von und für Ungarn. Pesth.

1805. Gr. *Teleky:* Reisen durch Ungarn, und einige angränzende Länder. Pesth.

1805. *Wolf:* Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau. Hermannstadt.

— *Ant. Szirmay:* Notitia Comitatus Ugocsensis. Pestini.

1807. *Bredetzky:* Neue Beiträge zur Topographie und Statistik des Königreichs Ungarn. Wien.

1808. *Paul. Wallaszky:* Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria. Budae.

— *Berzevitzy:* Ansicht des asiatischen europäischen Welthandels nach dem jetzigen Zeitbedürfnisse betrachtet. Pesth.

1809. *Vedres:* Dissertatio de fundo publico in commodum Regni Hungariae et provinciarum eidem adnexarum. Szeged.

1810. *Eckstein:* Relatio officiosa generalis de nosocomiis pro nobili insurgente militia hungarica Anno 1809 erectis et administratis. Budae.

1812. *Fejes:* De populatione in genere et in Hungaria in specie. Pest.

1816. *Rósa:* De publica partium Transilvanarum administratione civili atque militari sub Woyvodis. Viennae.

1819. *Magda:* Magyarországnak és a' határőrző ka-

tonaság vidékének legujabb statistikai és geographiai leirása. Pesten.

1821. *Melzer:* Der ungrische Zipser-Sachse in seiner wahren Gestalt. Kaschau.

— *Stocz:* Das Königreich Ungarn, dessen Grösse, Bevölkerung, Landesbestande, physische Beschaffenheit, Kultur- und Handelsverhältnisse. Pressburg.

— *Eimann:* Der deutsche Colonist. Pesth.

1823. *Svastics Ignácz:* Magyarok esmérete. Pesten.

1824. *Csaplovics:* Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn. Wien.

— *Kunics:* Topographische Beschreibungen des Königreichs Ungarn. Pesth.

1825. *Szepesházy:* Merkwürdigkeiten des Königreichs Ungarn. Kaschau.

1827. *Lassu:* Francziaországnak statistikai, geographiai és historiai leirása. Pesten.

— *Ebner:* Historisch-statistisch-topographische Beschreibung der königl. Freistadt Warasdin.

1828. *Lassu:* A' statistikára való bevezetés, és Europának statistikai, geographiai és historiai rajzolatja. Pesten.

— Ugyanattól: A' Prusziai királyság statistikai, geographiai és historiai leirása. Pesten.

— *Nagy:* Notitiae politico-geographico-statisticae incliti regni Hungariae. Budae.

1829. *Csaplovics:* Kroaten und Wenden in Ungarn. Pressburg.

— Ugyanattól: Gemälde von Ungarn. Pest.

— *Lassu:* Az ausztriai birodalom statistikai, geographiai és historiai leirása. Budán.

1829. B. *Wesselényi Miklós:* A' sibói ménesről. Pesten.

1830. *Csaplovics:* Ungarns Vorzeit und Gegenwart. Wien. Másodszor Pozsonyban jelent meg.

— *Lassu:* Nagy-Britannia statistikai, geographiai és historiai leirása. Pesten.

— *Matth. Kolbay:* Theoria statistices tamquam scientiae. Cassoviae.

1831. *Dóczi:* Europa tekintete jelenvaló természeti, miveleti és kormányi állapotjában.

1832. *Schams:* Ungarns Weinbau in seinem ganzen Umfange. Pesth.

1833. *Klein:* Handbuch der Geschichte von Ungarn und seiner Verfassung. Kaschau.

— *Patisz:* Beschreibung der k. Freistadt Pesth.

1834. *Blumenbach:* Neueste Landeskunde von Oesterreich unter der Enns. Güns.

1835. London és lakosai jelenkorunkban. Kassán.

— Nagy-Britannia polgári alkotmányainak rövid előadása. Budán.

— *Fábián:* Arad Vármegye Leirása, historiai, geographiai és statistikai tekintetben. Budán.

1836—40. *Fényes Elek:* Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja, statistikai és geographiai tekintetben. Pesten.

— *Thiele:* Das Königreich Ungarn.

1837. *Benigni:* Statistik der siebenbürgischen Militärgränze. Hermannstadt.

— Ugyanattól: Statistik und Geographie von Siebenbürgen. Hermannstadt.

— Aus dem Tagebuche eines in Grossbritannien reisenden Ungarn. Pesth.

1838. P. *Gegő Elek:* A' moldvai magyar telepekről. Budán.

1839. *Dorner:* Das Banat 'stb. Pressburg.

1340. *Ackner* et *Schuller:* Der Hermannstädter Stuhl im Grossfürstenthum Siebenbürgen. Wien.

— *Szemere Bertalan:* Utazás külföldön. Pesten.

1841. Gr. *Lamberg:* Még egy terra incognita. Pozsony.

1842—43. *Fényes Elek:* Magyarország statistikája. Pesten.

1843. *Vállas Antal:* Galletti egyetemi világismerete, vagy földirati, statistikai és statustörténeti encyclopaedia. A' kilenczedik kiadás szerint Magyarországhoz alkalmazva. Pesten.

— *Michnay:* Statistika. Pozsony.

— *Erdélyi:* Nemzeti iparunk. Pesten.

58. §. Német állodalmakban:

1544. *Sebastian Münster:* Cosmographei, oder Beschreibung aller Länder, Herrschaften, fürnehmsten Stetten, Geschichten, Gebreuchen, Handthierungen.

1557. *Joannis Salivani:* Libellus de situ totius Carinthiae.

1596. Partitio magnitudinis universi orbis in jugera terrae, et significatio, quanta eorum pars colatur habiteturque.

1608. *Michaël Horing:* Beschreibung des Landes Kaerndten.

— *Laurentii Peckensteinii:* Theatrum Saxonicum.

1637. Oesterreichischer Staatskalender. Az ausztriai tartományok rövid statistikájával.

1656. Herrn *Veit Ludwig's von Seckendorf* Teutscher Fürstenstaat.

1668. *Joh. Friedr. Poepping:* Orbis illustratus, seu nova historico-politico-geographica imperiorum rerumque publicarum per totum terrarum orbem descriptio. — E' könyvben Conring tanodai előadásai, „de rebus publicis nostri aevi celeberrimis", mellyeket 1660-ban tartott, foglaltatnak.

1670. *Ahasverus Fritsch:* De conventibus provincialibus.

1972. *Nic. Hertii:* Dissertatio de notitia reipublicae singularis.

1673. *Beckmann:* Historia orbis terrarum geographica et civilis. — Tárgyai: Spanyolország, Portugál, Franczia-, Angol-, Dán-, Svéd-, Orosz-, Lengyel-, Cseh-, Magyar- és Törökország, Velencze, Ázia és Afrika.

1675. *Phil. Andr. Oldenburger:* Thesaurus rerumpublicarum. — Ez is Conring tanodai irományait adta ki e' munkában.

1676. *Bosii:* Introductio generalis in notitiam rerumpublicarum orbis universi.

1677. *Lydicii:* Notitia ducatus Prussiae.

1688. *Weichhard Valvassor:* Vollkommene und gründliche Beschreibung des berühmten Erzherzogthums Kaerndten.

— *Friedr. Leutholf von Frankenberg:* Europäischer Herold. — Ebben minden császárságok, királyságok, szabad állodalmak, herczegségek, hadi és békeviszonyaik, udvartartásaik, gazdagságaik, hatalmaik, alkotmányaik szerint adatnak elő.

1689. *Weichhard Valvassor:* Ehre des Herzogthums Krain.

1698. *Adami Rechenbergii:* Dissertatio de notitia status reipublicae.

1712. *Heinrich Gundling:* Der jetzige Zustand von Europa.

1713. *Hermann Kemmerich:* Anleitung zur Staatswissenschaft der heutigen Welt.

1726. *Otto:* Primae lineae notitiae Europae rerumpublicarum.

1730. *Conring Hermann* hátrahagyott munkája: „Exercitatio historico-politica de notitia singularis alicuius reipublicae"; és „Prooemium examinis rerumpublicarum."

1735. *Val. Jac. Assmanni:* Dissertatio de rerumpublicarum notitia in academia diligentissime excolenda.

1736. *David Köhler:* Erneuerter Entwurf eines Collegii über den jetzigen Zustand von Europa und die jetzigen Welthändel.

1740. *Joh. Peter Süssmilch:* Die göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechtes, aus der Geburt, der Fortpflanzung, und dem Tode desselben erwiesen.

1748. *Achenwall:* Vorbereitung zur Staatswissenschaft der europäischen Reiche.

— Ugyanattól: Dissertatio de notitia rerumpublicarum academiis vindicata.

— *Pauli Hanf:* Dissertatio de vario apud Germanos militiae statu.

1749. *Walch:* Entwurf der Staatsverfassung der vornehmsten Reiche und Völker in Europa.

1750. *Karl Pauli:* Von dem Begriffe und den Gränzen der Saatskenntniss.

1752. *Achenwall:* Staatsverfassung der europäischen Reiche im Grundrisse. — Az achenwalli népleirati rendszer nyomán kidolgozott munkák német egyetemstatistikának neveztettek.

1755. *Paul Reinhard:* Einleitung in die Staatswissenschaft der vornehmsten Reiche und Republiken in Europa und Afrika.

1757. *Fried. Seyfart:* Entwurf einer allerneuesten Beschreibung des Königreichs Böhmen.

1758. *Ant. Fried. Büsching:* Vorbereitung zur gründlichen und nützlichen Kenntniss der geographischen Beschaffenheit und Staatsverfassung der europäischen Reiche und Republiken. — Ő volt az első, ki a' statistikát tudományiabb alakban dolgozta ki; azért követőinek dolgozatai büschingi statistikának neveztettek.

1761. *Baumann:* Kurzer Entwurf der Staatsverfassung aller europäischen Reiche.

1767. *Eobald Toze:* Der gegenwärtige Zustand von Europa.

— 1793. *Büschings* Magazin für Geschichte, Geographie und Statistik.

1769. *Andreas Hofmann:* Abhandlung von dem vormaligen und heutigen Kriegesstaate.

1773. *Gatterer:* Ideal einer allgemeinen Weltstatistik.

1775. *Schlözer:* Briefwechsel meist statistischen Inhalts.

1776. Neue Matricula usualis, oder Anzeige, was des h. R. R. Stände zum Unterhalt des Kammergerichts . . . . zu entrichten geruhen wollen.

1777 — 1785. *Wilhelm Dohm:* Materialien für Statistik.

1778. *Gastpari:* Statistische Tabellen über die vornehmsten europäischen Staaten.

1780. *Michael Conrad Curtius:* Geschichte und Statistik der weltlichen churfürstlichen und altfürstlichen Häuser in Teutschland.

1781. *Friedrich Herzberg:* Landbuch des Churfürstenthums und der Mark Brandenburg, welches Kaiser Karl IV, König von Böhmen und Markgraf von Brandenburg im Jahre 1375 verfertigen lassen, wie auch das Register des Landschlosses einiger Kraise der Churmark vom Jahre 1451.

1782. *Albrecht Anton Watermeyers:* Statistisch-historisch-geographisches Handbuch.

— Ugyanazon év óta: *Archenholz:* Litteratur und Völkerkunde.

— *Crome's* Produkten-Karta von Europa.

1785. *Störer:* Historisch-statistische Beschreibung der Staaten des teutschen Reichs.

1786. Bibliothek der Mähr'schen Staatskunde.

— *Friedrich Gottlieb Canzler:* Allgemeines Archiv für die Länder-, Völker- und Staatskunde.

— *Randel:* Statistische Übersicht der vornehmsten teutschen und sämmtlichen europäischen Staaten.

— *Julius August Remer:* Lehrbuch der Staatskunde der vornehmsten europäischen Staaten.

1787. *Gottlob Roessig:* Chursächsiche Staatskunde.

— *Riegger:* Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen.

1788. *Plant:* Publizistische Übersicht aller Regie-

rungsarten sämmtlicher Staaten und Völkerschaften auf der Welt.

1789. *Bötticher:* Statistische Übersichtstabellen aller europ. Staaten.

— *Karl Renatus Hausen:* Staatskunde der preussischen Monarchie.

1790. *Meusel:* Literatur der Statistik.

1792. Ugyanattól: Lehrbuch der Statistik.

1793. *Mader:* Über Begriff und Lehrart der Statistik.

1796. *Ign. de Luca:* Praktische Staatskunde von Europa.

1797. *Fabri:* Parerga statistica.

1804. *Göss:* Über den Begriff der Statistik.

— *Schlözer:* Theorie der Statistik.

1805. *Konrad Mannert:* Statistik der europäischen Staaten.

1806. *Göss:* De statistices aetate et utilitate.

— *Gregor Schöpf:* Leitfaden zu einer allgemeinen Statistik mit Hinweisung auf wahre und gründliche Staatskunde.

1807. *Niemann:* Abrisz der Statistik und der Staatenkunde.

— *Leopold Krug:* Idee zu einer staatswirthschaftlichen Statistik.

1808. *Hormayr:* Historisch-statistisches Archiv für Südteutschland.

— *Wilh. Butte:* Statistik als Wissenschaft.

1810. *Zizius:* Theoretische Vorbereitung und Einleitung in die Statistik.

1811. *Milbiller:* Handbuch der Statistik der europäischen Staaten.

1812. *Lüder:* Kritik der Statistik und Politik.

1812. *Liechtenstern:* Grundlinien einer Encyklopädie der Cosmographie und Statistik.

1813. *Bönnbäck:* De statistices apud veteres vestigiis et fontibus.

1817. *Lüder:* Kritische Geschichte der Statistik.

— *Liechtenstern:* Über den Begriff der Statistik als einer neuen Wissenschaft, unter dem leitenden Princip des Staatszwecks.

1818 — 1838. *Memmimger:* Würtembergische Jahrbücher für vaterländische Geschichte, Geographie, Statistik und Topographie.

1820. *Liechtenstern:* Erste Einleitung zum Studium der Statistik.

1821. *Ernestus Klotzius:* Theoriae statistices particula I.

1822. *Hassel:* Lehrbuch der Statistik der europäischen Staaten.

1823. Ugyanattól: Statist. Umrisz der sämmtlichen europäischen und der vornehmsten auszereuropäischen Staaten.

1824. Ismét tőle: Genealogisch-historisch-statistischer Almanach. Ez 1838 óta minden másodévben jelenik meg Weimarban.

— *Mone:* Theorie der Statistik.

1825. *Christof. Aug. Fischer:* Grundrisz einer neuen systematischen Darstellung der Statistik.

— 1829. Hertha, Zeitschrift für die Erd-, Völker- und Staatskunde. Unter Mitwirkung des Freihrn. Alexander v. Humboldt. Most illy czím alatt jelenik meg: Annalen der Erd-, Völker- und Staatenkunde. Kiadja Berghaus.

1826. *Koch-Sternfeld:* Grundlinien zur allgemeinen Staatskunde.
— *Malchus:* Statistik und Staatenkunde.
1827. *Koch-Sternfeld:* Über den Standpunkt der Staatskunde als Bürgschaft der Landesordnungen und Freiheiten.
1828. *Mone:* Historia statisticae adumbrata.
1829. *Holzgethan:* Theorie der Statistik.
— *Hogel:* Entwurf zur Theorie der Statistik.
— *Schnabel:* General Statistik der europäischen Staaten.
1830. *Schlieben:* Ansichten über Zweck und Einrichtung statistischer Sammlungen oder Bureaux. Ugyanezen év óta:
— *Weber:* Historisch-statistisches Jahrbuch.
1834. *Schlieben:* Grundzüge einer allgemeinen Statistik aus dem Gesichtspunkte der Nationalökonomie.
1835. *Schubert:* Handbuch der Staatskunde.
— *Alfred Reumont:* Theorie der Statistik.
1837. *Schlieben:* Statistische Aphorismen in Beziehung auf Nationalökonomie und Staatenkunde.
1838. *Dieterici:* Statistische Übersicht der wichtigsten Gegenstände des Verkehrs und Verbrauchs im preussischen Staate und im teutschen Zollverbande in dem Zeitraume von 1831 — 1836. Folytatása 1839-ig 1842-ben jött ki.
— *Fränzl:* Statistik.
1840. *Fallati:* Die statistischen Vereine der Engländer.
— *Springer:* Statistik des österreichischen Kaiserstaates.

1841. *Siegfried Becher:* Statistische Übersicht des Handels der österreichischen Monarchie mit dem Auslande von 1829 — 1838.

— Statuten des statistischen Vereins in Lübeck.

— *Wörl:* Erläuterungen zur Theorie der Statistik in näherer Rücksicht für Staatszwecke.

1842. *Karl Gerber:* Über Statistik und statistische Behörden.

— *Becher:* Statistische Übersicht der Bevölkerung der österreichischen Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1834 — 1840.

— *Gobbi:* Über die Abhängigkeit der physischen Populationskräfte von den einfachen Grundstoffen der Natur, mit specieller Anwendung auf die Bevölkerungsstatistik von Belgien.

— *Möller:* Geographisch-statistisches Handwörterbuch.

— *Weyermüller:* Die Völker Südafrika's.

— *Jagemann:* Teutsche Städte und teutsche Männer.

— *Schwarzer:* Statistisch-topographische Industrie-Karte des Königreichs Böhmen.

— *Obermeier:* Geographisch-statistische Tabelle über das Königreich Bayern.

1843. *Reden:* Allgemeine vergleichende Handels- und Gewerbs-Geographie und Statistik.

— *Joh. Fallati:* Einleitung in die Wissenschaft der Statistik. — Ő használta először az összenőtt és elvont statistika nevezetet.

59. §. Olaszországban.

1296-iki julius 24-én törvényt hozott a' velenczei köztársaság, melly szerint követei azon orszá-

goknak, mellyekben tartózkodnak, leirását a' tanácscsal közleni köteleztetnek. Hasonlóra szorittattak a' velenczei tartományok kormányzói. Ezen leirások később Relazioni név alatt ismeretesek, 's az udvar, hadi erő, a' lakosok életviszonyairól kimeritő értesitést foglalván magukban, a' közlevéltárakban őriztettek.

1420-ban *Mocenigo* herczeg emlékiratot nyujtott át a' tanácsnak Velenczének kereskedelmi viszonyairól.

1490 körül *Marco Polo* és *Marino Sanudo*, máskint *Torsello*, vivtak ki maguknak statistikai nevezetességet utazási leirásaik által.

1502. *Marci Antonii Coccii Sabellici:* De situ urbis Venetae, magistratibus, officio praetoris atque scribarum descriptio.

1543. *Gasparo Contarini:* Libri 5 de magistratibus et republica venetorum.

1558. *Thomae Fazelli:* De rebus siculis Decades duae, quarum prior descriptionem, altera historiam continet.

1559. *Uberto Foglietta:* Della Republica di Genova. (Genua köztársaságról.)

1562. *Francesco Sansovino:* Del governo ed amministrazione di diversi regni e republiche, cosi antiche come moderne. (Különféle ugy régi mint mostani országok és köztársaságok kormánya és igazgatásáról.) E' munkája miatt a' tudományos népleirati statistikának előfutáraul tekintetik. Ugyanettől származik: „Venezia descritta in 14 libri."

1567. *Guicciardini:* Descrizione di tutti i paesi bassi. (Minden alföldi tartományok leirása.)

1571. *Enea Silvio Piccolomini:* De ritu, situ, moribus et conditione Germaniae. — II. Pius névvel pápának választatván, kiadta az ugynevezett „Cosmographiáját", mellyben Europa és Áziának akkori állapotát ismerteti.

— *Paolo Giovio:* Descriptio Britanniae, Hiberniae, Scotiae, Orcadum, necnon Moscoviae.

1586. *Scipione Mazzella:* Descrizione del Regno di Napoli.

1589. *Giovanni Botero:* Le relazioni universali. (Az egyetemes tudósitások.) Az első részben foglaltatik Europa, Ázia és Afrikának, 's mindegyik nemzet szokásai, gazdagságai, kereskedése és iparának, valamint az uj világ szárazföldének, 's az akkorig felfedezett szigetek és félszigeteknek leirása. A' második részben előszámláltatnak a' világ nagyobb fejedelmei, 's állodalmaik nagyságának okai. A' 3-ik részben katholikusok-, zsidók-, pogányok- és eretnekekről értekezik. A' 4-ik részben előadatik a' babonahit, mellyben az uj világ népei éltek, 's azon nehézségek és eszközök, mikkel náluk a' keresztény vallás behozatott.

1591. *Guiseppe Carnevale:* Storia e descrizione del Regno di Sicilia. (Sicilia országának története és leirása.)

1595. *Tomaso Costo:* Ragionamenti intorno alla descrizione del Regno di Napoli di Scipione Mazzella. (Okoskodványok Mazzella Scipio Nápolyországnak leirása körül.)

1600. *Lottini:* Tesoro politico. (Politicai kincs.) Ebben tudósitások, értesitések, szerződések 's min-

denféle beszédek foglaltatnak, mik az állodalmak érdekeinek 's egymástóli függésének tökéletes ismeretére szükségesek.

1609. *Henrico Bacco:* Il regno di Napoli.

1620. *Niccolo Macchiavelli:* Ritratti delle cose della Francia. (Francziaország dolgainak rajzai); és Ritratti delle cose della Alamagna. (Németország dolgainak rajzai); végre: Sommario delle cose della città di Lucca. (Lucca városa dolgainak összege.)

1633. *Matteo Valli:* Dell' origine e Governo della Republica di San Marino. (San Marino köztársaságnak eredetéről és kormányáról.)

1635. *Girolamo Lunadoro:* Relazione della corte di Roma de' Riti da osservarsi in essa e de'suoi magistrati ed ufficii. (Tudósitás Róma udvaráról, az abban megtartandó szertartásokról, hatóságai és hivatalairól.)

1666. *Galeazzo Gualdo Priorato:* Relazione della città e Stato di Milano sotto il Governo di Luigi de Guzman col viaggio dell' Imperatrice da Madrid a questa città. (Tudósitás Mailand városa és állodalmáról Guzman Lajos kormánya alatt, a' császárné utazásával Madridból ezen városba.)

1676. Ragguaglio del dominio temporale del Papa, governo di Roma, e di tutto lo stato ecclesiastico. (Értesités a' pápának világi uradalmáról, Róma kormányáról, 's az egész egyházi állodalomról.)

1749. *Antonio Mongitore:* Parlamenti generali del regno di Sicilia dall' anno 1446 sino al 1748. (Sicilia országnak egyetemes parlamentjei 1446-tól 1748-ig.)

1769. Enumerazione di tutta la popolazione dello Stato veneto e suo Consumo di Farina e Sorgo. (A' velenczei állodalom egész népességének előszámlálása, 's liszt- és czirokfogyasztása.)

1775. Ristretto generale di tutte le Rendite e Spese della Serenissima Republica di Venezia. (A' fenséges velenczei köztársaság minden jövedelmeinek és költségeinek általános kivonata.)

— *Marco Lastri:* Ricerche sull' antica e moderna popolazione di Firenze per mezzo dei Registri del Battesimo di S. Giovanni dal 1451 al 1774. (Vizsgálatok Florencznek régi és mostani népességéről a' sz. jánosi keresztség-jegyzékek eszközével 1451-től 1774-ig.)

1776. *Gemelli:* Rifiorimento della Sardegna. (Sardinia viszfelvirágzása.)

1777. *Domenico Sestini:* Agricoltura, prodotti e commercio della Sicilia. (Siciliának földmüvelése, terményei és kereskedelme.)

1785. *Michele Rocco:* De' Banchi di Napoli. (Nápoly bankjairól.)

1790. Governo della Toscana sotto il regno di Leopoldo II. (Toscana kormánya II. Leopold országlása alatt.) Ebben a' főherczeg által hivatalosan gyüjtetett adatok foglaltatnak.

1802. *Graberg de Hemsö:* Annali di Geografia e Statistica.

1807. *Trevisani:* Regolamento sui fanciulli esposti. (Lelenczek körüli szabályozat.)

1808. *Melchiorre Gioja:* Tavole statistiche.

— *Luca de Samuele Cagnazzi:* Elementi dell arte statistica.

1808. *Tamassia:* Del fine delle statistiche. (A' statistika végirányáról.)

1809. *Melchiorre Gioja:* Indole, estensione e vantaggi della statistica. (A' statistika miléte, terjedelme és hasznai.)

1810. *Padovani:* Introduzione alla statistica.

1818. *Graberg de Hemsö:* Della statistica e de' suoi progressi in Italia.

1821. Ugyanattól: Théorie de la statistique.

1824. *Quadri:* Storia della statistica. (A' statistika története.)

— *Antonio Padovani:* Delle scienze statistiche libri dodici. (A' statistikai tudományokról tizenkét könyv.) Ugyanazon év óta: Annali di statistica, d'economia, di viaggi e di storia. (A' statistica, gazdaság, utazások és történet évkönyvei.)

1826. *Melchiorre Gioja:* Filosofia della statistica.

1833. *Balbi:* Bilancia politica del globo, ossia quadro geografico-statistico della terra conforme alle ultime politiche tansazioni e più recenti scoperte. (A' földgömb politikai mérlege, vagy a' földnek leirati-statistikai rajza, az utólsó politikai szerződések és legujabb felfedezések szerint.)

1833 — 1843. *Casalis:* Dizionario geografico, storico, statistico, commerciale degli stati di S. M. il Re di Sardegna. (Ő felsége a' szardiniai király állodalmainak földirati, történettani, statistikai, kereskedelmi szótára.)

1834. *Tullio Dandolo:* La Svizzera considerata nelle sue vaghezze pittoresche, nella storia, nelle leggi e né costumi. (Helvéczia tekintve festészi

gyönyöreiben, történetében, törvényei és erkölcseiben.

1834. *Ferrario:* Statistica delle morti improvise, e particularmente delle morti per appoplessia. (A' hirtelen halálok statistikája, 's különösen a' szélütés általi halóloké.)

— *Ferrario:* Statistica medica di Milano dal secolo 15-o fino ai nostri giotni. (Mailandnak orvosi statistikája a' 15-ik századtól napjainkig.)

— *Graberg de Hemsö:* Spechio geografico e statistico dell' impero di Marocco. (A' marokkoi birodalomnak földleirati és statistikai tükre.)

1835. *Giandomenico Romagnosi:* Questioni sull' ordinamento delle statistiche. (Kérdések a' statistika rendezése körül.)

1837 — 1839. *Serristori:* Statistica d' Italia.

1838. *Magenta:* Ricerche sulle pie fondazioni e sull' offizio loro a sollievo dei poveri, con un appendice sui publici stabilimenti di beneficenza della città di Pavia. (Vizsgálatok ájtatos alapitványok 's azok tisztéről a' szegények felsegélésére, egy függelékkel Pavia városának jótékony közintézeteiről.)

1841. *Ruffini:* Ragionamenti intorno alla casa dei trovatelli in Brescia. (Okoskodványok a' bresciai lelenczház körül.)

— *Massei:* Del Ducato di Lucca e dell' Industria Lucchese. (Lucca herczegségéről és a' luccai iparról.)

1843. Organismo amministrativo politico, camerale, giudiziario e militare del regno Lombardo-Veneto. (A' lombardvelenczei országnak politikai,

kamrai, törvényszéki és katonai igazgatási létegzete.)

1843. *Gemelli:* Il Rifiorimento della Sardegna proposto nel Miglioramento di sua agricoltura. (Sardinia ujjávirágzása előadva földmüvelésének javitásában.)

60. §. Oroszországban:

1776. *Gottlieb Georgi:* Beschreibung aller Nationen des russischen Reiches.

1786—89. *Herman:* Beyträge zur Physik, Oekonomie, Mineralogie, Chemie, Technologie, und zur Statistik besonders der russischen und angränzenden Länder.

1804. Russland unter Alexander I. — *Storch* folyóiratában, mellyben gróf Kotschubey, belügyek ministere, évi tudósitását közrebocsátotta, 's azóta divatozik az illyen ministeri tudósitások kinyomatása.

1839. Materialien zur Statistik des russischen Reiches. Legfelsőbb engedelemmel kiadta a' belügyi ministerium statistikai osztálya.

61. §. Perziában:

Abul-Fazel irt nagy Akbarnak, ki 1556 — 1605 Delhiben uralkodott, állodalmi intézeteiről.

62. §. Portugálban:

1655. *Manoel Severim de Faria:* Noticias de Portugal. Másodszor kiadta és bővitette *Jozé Barbosa* 1740-ben.

1734. *Luiz Caëtano de Lima:* Geografia historica de todos os Estados soberanos de Europa com as mudanças, que houve nos seus Dominios e com as genealogias das casas regnantes e outras muy principales. (Europa minden fejedelmi állodal-

mainak történeti földleirata á' változásokkal, mik birodalmaikban helyt találtak, és az uralkodó 's más legfőbb házak nemzetségeivel.)

1751. *Do Prado:* Descripçao do Real Monasterio de Mafra. (Mafra kir. zárdájának leirása.)

1794. *Jozé Joaquim da Cunha de Azevedo Coutinho:* Ensaio economico sobre commerzio de Portugal e suas colonias publicado de ordém da Academia real das sciencias. (Gazdászati értekezés Portugál kereskedelme és gyarmatai fölött, közrebocsátva a' kir. tudom. academia rendeletéből.)

1827. *Jozé Accursio das Neves:* Noçôes historicas, economicas, administrativas sobre a produçaõ e manufacturas das jedas em Portugal. (Történettani, gazdászati, igazgatási ismeretek a' selymek tenyésztése 's kézmüveiről Portugálban.)

63. §. Rómában:

Augustus császár felmérette az egész birodalmat, földabroszokat rajzoltatott, hivatalos átnézeteket készittetett a' tengeri 's szárazföldi hadi erő száma és fekvése, a' nyilvános bevételek és kiadások közötti arány, és a' központár állapota körül, 's mind ezen adatok breviarium vagy rationarium imperii név alatt ismeretesek voltak.

Konstantin császár ideje óta szerkesztettek hivatalos statistikai jegyzetek e' czím alatt: „Notitiae omnium dignitatum administrationumque."

Terentius Varro irt de vita populi romani statistikai munkát.

64. §. Spanyolországban:

1575-ben II. Fülöp 57 kérdést tüzött ki feleletül a' fő-

papoknak illető megyéjök viszonyai körül; és saját használatra Spanyolország statistikáját iratta, mellyből hat kötetet az Escurial-könyvtárban láthatni.

1605. Discursos de la Monarchia de Sicilia. (Értekezések Sicilia egyuralmáról.)

1645. *Rodrigo Mendez Silva* : Poblacion general de España. (Spanyolországnak általános népessége.) 1747-ben átdolgozta 's kijavította *Juan Antonio de Estrada.*

1737. *Innocencio Aparici:* Norte fixo, y Promptuario seguro; para la mas clara y breve inteligencia del valor de todas las monedas. (Határozott kalauz és biztos zsebkönyv minden pénzek értékének legvilágosb és legrövidebb felfogására.)

1738. *Franc. de Garmay Salcedo:* Theatro universal de España.

1739. *Miguel Venegas:* Noticia de la California.

1746 — 1774. Theatro americano, Descripcion general de los Reynos y Provincias de la nueva España. (Amerikai szinhely, Uj-Spanyolország királyságainak és tartományainak általános leirása.)

1763. *Mich. Feyjoo:* Relacion descriptiva de la Ciudad y Provincia de Truxillo del Peru. (Leiró tudósitás Truxillo városa és tartományáról Peruban.)

1772. *Antonio de la Puente:* Viage de España, o cartas, en que se da noticia de las cosas mas apreciables y dignas de saberse que hay en ella. (Spanyolország beutazása, vagy levelek, mellyekben tudósitás adatik a' legbecsesebb és tudásra legméltóbb dolgokról, mik ott találkoznak.)

1772. *Antonio Ulloa:* Noticias americanas.

1786. *Antonio Mont-Palau:* Descripcion politica de las soberanias de Europa. (Europa fejedelemségeinek politikai leirása.)

1787 — 1799. *Eugenio Larruga:* Memorias politicas y economicas sobre los Frutos, Commercio, Fabricas y Minas de España con inclusion de los reales decretos, ordines, cedulas, aranceles, y ordenanzas expeditos para su Gobierno y fomento. (Politikai és gazdasági jegyzetek Spanyolországnak gabonái, kereskedelme, gyárai és bányái fölött, berekesztésével a' kormánya és előmozditása végett kiadott királyi határozatok, rendeletek, hirdetvények, vámárjegyzékek és intézvényeknek.)

1803. Censo de frutos y manufacturas del reyno España. (Spanyolország termékeinek 's kézmüveinek összeirása.)

1805 — 7. *Francisco Gallardo Fernandez:* Origen, progresos y estado de las rentas de la corona de España. (A' spanyol korona jövedelmeinek eredete, előmenetele és állapota.)

1826. *Miñano:* Diccionario geografico-estadistico de España y Portugal. (Földirat-statistikai szótár Spanyolország és Portugálról.)

1831. *De Vallesantoro:* Memoria sobre la balanza del comercio. (Emlékirat a' kereskedelem mérlegéről.)

65. §. Svédországban:

1631. *Henrici Soteri:* Suecia, sive de Suecorum regis dominiis et opibus.

1650. *Michaël. Wexiorii:* Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae.
1706. Deliciae seu amoenitates regnorum Sueciae, Gothiae, magnique ducatus Finlandiae.
1780. Versuch über Schwedens Geschichte und dermalige Staatsverwaltung.
1819. *Avellan:* Dissertationis ideam statistices illustraturae prologus.
1835. *Forsell:* Statistik von Schweden. Deutsch von *Freese.*

XI. FEJEZET.

Rendszerek.

66. §. Conring rendszere:

A' köztársaság teljes ismerete négy létok ismeretében áll, mellyek elseje az anyagi létok, ugymint a' népeknek testi, lelki 's jóléti minőségei. A' jóllét minőségei vagy ingatlan vagy ingó javak. Az ingatlanok között van a' föld. Az ingókat illetőleg figyelemmel kell lenni a' gabna, olaj, bor, fa, érczek bőségére.

Második a' véglétok, azaz: végirány, miszerint a' lakosok boldog életet viselhessenek, melly erények gyakorlatában 's tárgyak elegendőségében áll. Kiemelendők egyszersmind az eszközök, mik e' végirány elérhetésére használtatnak.

Harmadika az alaki létok, azaz: kormányzási modor, hogy ismerhessük meg a' főhatalom 's az alsóbb hatóságok minőségét.

Negyedike a' mivlétok, azaz: mind azok, kik kormányoznak. De ezen létok kétféle: főleges és műszeri. A' főleges az ember; ennek teljes ismeretére pedig szükséges, hogy lelkét és testét ismerjük. A' műszeri mivlétok ismét kétféle: lelkes, minők a' hivatalnokok, és lelketlen, minő kivált a' pénz.

67. §. Schlözer rendszere:

Minden állodalom lényege tökéletesen e' mondat által fejeztetik ki: vires — unitae — agunt.

I. Vires, azaz: alaphatalom, mellynek részletei: emberek, körület, termékek, pénzforgalom.

II. Unitae: az állodalom erőinek, vagyis az alaphatalom részleteinek egyesülési modora: kormányalak, alkotmány, állodalomszerkezet.

III. Agunt: az erők egyesült tömegének tettleges alkalmazása; a' kormány 's ügyfolyamának elrendezése; állodalomigazgatás.

68. §. Mone rendszere:

I. Tiszta statistika elmélete.

A) Belügyek statistikája.

1. Föld:
 a) minőség;
 b) müvelés: bányászat, mezei gazdaság, vizek használata.

2. Nép:
 a) néperők alapja;
  a. nagysága,
  b. minősége;
 b) a' nép mint működő erő;
  a. munkája: a' rendek munka- és jogviszonya.
  b. fogyasztás,
  c. adásvevés;

c) keresmény,
a. egyéni,
aa. egyéni használatra,
bb. közhasználatra;
b. közös keresmény,
aa. alapjai,
bb. munkája,
cc. fentartása.
3. Kormánystatistika:
a) alkotmány,
b) igazgatás,
c) törvényhozás.
B) Külügyek statistikája:
1. Föld, ipari, kereskedési, katonai, politikai szempontból.
2. Nép:
a) anyagi viszonyok a' külföldhöz,
b) értelmi viszonyok.
3. Kormány.
a) békeállapotban: kereskedés, gyarmatok, tengerészet, szerződések ministeriumai;
b) hadállapotban: hadi ministerium, szárazföldi 's tengeri had, hadi költségek és adósságok.
II. Az alkalmazott statistika elmélete.
1. Statistikai birálda (critica).
a) Kutfők és segédforrások elősorolása,
b) méltánylásuk.
2. Rendalakda.
a) Statistikai adatok gyüjteményének mestersége,
b) alkalmazásuk.

69. §. Niemann rendszere:

I. Körületisme.

1. Történeti.
2. Földleirati.
3. Természettani.
   a) felületisme: hegyek, vizek, föld;
   b) időjárásisme,
   c) termékisme,
   d) természeti népisme: a' tartományoknak 's az embernek, mint természet fiának növés 's élethosz szerinti jellemtana.

II. Állodalomisme.

A) Tulajdonlagos.
  1. Szerkezetisme:
    a) állodalmi,
    b) polgári,
    c) egyházi,
    d) tanodai.
  2. Kormányisme:
    a) hatóságok,
    b) igazgatás,
      a. polgári: törvényhozás, rendőrség,
      b. politikai: katonaság, külügyek,
      c. gazdasági.
  3. Politikai állodalomisme.
B) Nemzetisme.
  1. Gazdasági:
    a) iparisme
      a. földmüvelés állapota,
      b. főiparágak.
    b) tulajdonképi gazdaságisme;

a. vagyonalkrészek: erők, földbirtok, állattenyészet, pénz.
b. jóllét.
2. Erkölcsi:
a) néperkölcsisme,
b) müvelésisme,
a. értelmi,
b. vallási és erkölcsi.

70. §. Cagnazzi rendszere:

I. Természeti állapot.

1. Körület:
a) mathematikai,
b) természettani helyirászat,
c) lithographia, azaz: földtan és földnemek,
d) vizirászat,
e) politikai,
f) gazdasági helyirászat.
2. Éghajlat.
a) légkör,
b) légtüneményak,
c) hévfok.
2. Vad termékek.
a) ásványok,
b) növények,
c) állatok,
d) az ember természeti állapotban.

II. Politikai állapot.

1. népesség
a) állása,
b) mozgalma,
c) élethossza.

2. Fentartás:
   a) élelmek,
   b) ruházat,
   c) lakhely,
   d) egészség ártalmai,
   e) gyógyintézetek,
   f) elnéptelenités okai.
3. Ipar:
   a) vad termékek megszerzése,
   b) állattenyésztés,
   c) a' földmüvelés általános viszonyai,
   d) egy évi,
   e) több évi növények termesztése,
   f) gyárak,
   g) közlekedés akadályai,
   h) szállitványi eszközök,
   i) kereskedés.
4. Közszellem:
   a) néperkölcsök 's mulatságok: játékok, lakodalmi szokások, szinházak, népköltészet és zene 'stb.
   b) bűnök és büntetések,
   c) értelmi müvelés, 's a' közszellemrei befolyása,
   d) vallás és befolyása,
   e) kormány és közszellem közötti viszony,
   f) köznevelés.

71. §. Graberg de Hemsö rendszere:

I. Természettani 's leiró statistika.

Körületirászat (chorographia): földleirati fekvés, éghajlat, föld, termények, lakhelyek.

II. Erkölcsi és tényleges statistika.

Népirászat (ethnographia): népesség, földmüvelés,

ipar, polgárisodás: — jellem és szellem, előitéletek, erkölcsiség, társalékonyság, fényüzés, életmodor, intézetek.

III. Polgári vagy alkalmazott statistika.

Szabályirászat (nomographia): törvényhozás, igazgatás, állodalomgazdaság, diplomatia.

72. §. Gioja rendszere:

I. Helyirászat, tekintettel a' hajózás, kereskedelem 's közbátorságra.

II. Népesség.

III. Termesztés.

IV. Ipar.

V. Kereskedés.

VI. Alkotmány és igazgatás.

Minden szakasznál előadatik a' természeti okok befolyása az illető állapotra, az állapot mibenléte, a' jó vagy rosz állapotnak életjelei, végre a' törvényhozás, igazgatás és erkölcsöknek viszonya ezen állapothoz.

VII. Erkölcsök.

1. A' helyirászati elemek hatása:
   a) értelmi szokásokra,
   b) gazdasági erkölcsökre, u.m. életmodor, lakhely, táplálat, ruházat, kényelem és vigalmakra,
   c) lelki erkölcsökre: a' hegyes, szigeti helyfekvés befolyása a' bátorságra, függetlenségi érzetre 'stb.
2. Erkölcsök állapota.
   a) értelmiek: a' tudatlanság és müveltség jelei: sajtó, tanodák, könyvtárak.
   b) gazdaságiak: munkásság vagy henyeség; takarékosság vagy előrelátás hiánya; a' gazdagság és szegénység eredvényei.

c) lelkiek: a' család, barátság, rendbecsület, honszeretet, emberségesség, igazság szellemének jelei. Öngyilkosságok, kedélybetegségek.

3. A' vélemények, törvények, kormánymodor befolyása az értelmi, gazdasági és lelki erkölcsökre.

73. §. **Portlock** rendszere:

I. Oktatás: vallási, erkölcsi, tudományi és gyakorlati.

II. Természeti állapot.

1. Okok: helyiratiak, éghajlat, tűzanyag, kőbányák, földmüvelés, a' jószágok nagysága, közlekedési eszközök, vásárok, gyárak, a' lakosság foglalkozása és birtoka.

2. Okozatok: az iparüzők és birtokosok helyzete, termékek, be- és kivitel, kórházak, szegények intézetei.

3. Az elősorolt elemek eredvénye, t. i. az emberi élet statistikája: születések, halálozások, házasságok, betegségek.

III. Erkölcsi állapot: különösen bűntétek statistikája.

74. §. **Dufau** rendszere:

I. Népesség: mind azon tények foglalata, mik az emberre anyagi és erkölcsi tekintetben vonatkoznak, 's őt mint a' polgári társadalom tagját mutatják be.

II. Körület: mind azon tények összege, mik az ember anyagi és értelmi erőinek a' földmüvelésrei alkalmazását, 's őt mint az ipari társadalom tagját rajzolják.

III. Állodalom: mind azon tények egyesülése, mik a' népnek egy körületeni lételéből erednek, 's az embert mint a' politikai társadalom tagját állitják elénkbe.

TARTALOM.

Lap.

VIII. Fej. FÉNYOLDALOK.

IX. Fej. NÉVTÖRTÉNET.

X. Fej. IRODALOM.

XI. Fej. RENDSZEREK.

A'

STATISTIKA ELMÉLETE.

IRTA

ZIMA JÁNOS,

BÖLCSÉSZET ÉS SZÉPMÜVÉSZETEK TUDORA, KÖZ- ÉS VÁLTÓTÖRVÉNYSZÉKI ÜGYVÉD.

POZSONY,

KALIWODA JÓZSEF SAJÁTJA.

1844.

Tisztelet- és régi bar
rátságból

[illegible]ugusthó 31ik napján 1844ében a' szerző[illegible]

